

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS
2019 metai

1

LI

Vilnius 2019

LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

2019

1

Vilnius 2019

LITAUISCHES INSTITUT FÜR GESCHICHTE

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

2019

1

Vilnius 2019

Žurnalo leidybą finansavo

LIETUVOS MOKSLO TARYBA
PAGAL VALSTYBINĘ LITUANISTINIŲ TYRIMŲ IR SKLAIDOS
2016–2024 METŲ PROGRAMĄ
Projekto finansavimo sutartis Nr. S-LIP-19-10

Redakcinė kolegija / Editorial Board / Redaktion:

Egidijus ALEKSANDRAVIČIUS
Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuva /
Vytautas Magnus University, Lithuania

Krzysztof BUCHOWSKI
Balstogės universitetas, Lenkija /
University of Białystok, Poland

Jan JURKIEWICZ
Adomo Mickevičiaus universitetas Poznanėje, Lenkija /
Adam Mickiewicz University, Poznań, Poland

Tomasz KEMPA
Mikalojaus Koperniko universitetas Torunėje, Lenkija /
Nicolaus Copernicus University in Toruń, Poland

Česlovas LAURINAVIČIUS
Lietuvos istorijos institutas, Lietuva /
Lithuanian Institute of History, Lithuania

Vėjas G. LIULEVIČIUS
Tenesio universitetas Noksvilyje, JAV /
University of Tennessee, Knoxville, USA

Bernadetta MANYŚ
Adomo Mickevičiaus universitetas Poznanėje, Lenkija /
Adam Mickiewicz University, Poznań, Poland

Elmantas MEILUS (pirmininko pavaduotojas / Deputy Editor-in-Chief)
Lietuvos istorijos institutas, Lietuva /
Lithuanian Institute of History, Lithuania

Jolita MULEVIČIŪTĖ
Lietuvos kultūros tyrimų institutas, Lietuva /
Lithuanian Culture Research Institute, Lithuania

Mathias NIENDORF
Greifswaldo universitetas, Vokietija /
University of Greifswald, Germany

Rimvydas PETRAUSKAS
Vilniaus universitetas, Lietuva /
Vilnius University, Lithuania

Sergej POLECHOV / Сергей В. ПОЛЕХОВ / Sergey POLEKHOV
Rusijos mokslų akademijos Rusijos istorijos institutas, Rusija /
Institute of Russian History, Russian Academy of Sciences, Russia

Jolita SARCEVIČIENĖ (atsakingoji sekretorė / Executive Secretary)
Lietuvos istorijos institutas, Lietuva /
Lithuanian Institute of History, Lithuania

Vladas SIRUTAVIČIUS
Lietuvos istorijos institutas, Lietuva /
Lithuanian Institute of History, Lithuania

Gintautas SLIESORIŪNAS (pirmininkas / Editor-in-Chief)
Lietuvos istorijos institutas, Lietuva /
Lithuanian Institute of History, Lithuania

Darius STALIŪNAS
Lietuvos istorijos institutas, Lietuva /
Lithuanian Institute of History, Lithuania

Saulius SUŽIEDĖLIS
Milersvilio universitetas, JAV /
Millersville University, USA

Joachim TAUBER
Šiaurės Rytų institutas Liuneburge, Vokietija /
Nordost Institut in Lüneburg, Germany

Theodore R. WEEKS
Pietų Ilinojaus universitetas Karbondeilyje, JAV /
Southern Illinois University, Carbondale, Ill., USA

Andrzej ZAKRZEWSKI
Varšuvos universitetas, Lenkija /
University of Warsaw, Poland

Registruota duomenų bazė:

Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in:
HISTORICAL ABSTRACTS. AMERICA: HISTORY AND LIFE.

EBSCO Publishing. Lituanistika

Recenzuojamas mokslo žurnalas, leidžiamas nuo 1971 m. Per metus išeina 1 tomas (2 numeriai).
Elektroninę straipsnių versiją pdf formatu galima rasti internetinėje svetainėje: <http://talpykla.istorija.lt/>

ISSN 0202-3342
e-ISSN 2538-6549

© Lietuvos istorijos institutas, 2019
© Straipsnių autoriai, 2019

RŪTA GRIŠINAITĖ

Lietuvos istorijos institutas

PROFESINIS ORIENTAVIMAS SOVIETMEČIO LIETUVOJE 1958–1984 M.: SISTEMINIS, IDĖJINIS IR PRAKTINIS ĮGYVENDINIMAS¹

ANOTACIJA. Profesinis orientavimas sovietinėje santvarkoje buvo laikomas viena iš prioritetinių institucinio švietimo sferų. Industrializacija ir technikos modernizacija diktavo ir nuolat formavo darbinės ir profesinės sampratos pokyčius instituciniuose švietimo organuose, o viešajame diskurse skatino propaguoti sovietinei ekonomikai palankias ir būtinas specialybes. Vis dėlto pedagogų bandymai nukreipti mokinius į vienas ar kitas mokymo įstaigas realybėje dažnai neatliepdavo pačių moksleivių ir jų tėvų lūkesčių, o ir pasirinkimo motyvai dažniausiai būdavo priešingi „socializmo statybų“ šūkiams. Siekiant atskleisti reiškinių nevienalytiškumą, tekste analizuojamas profesinio orientavimo sisteminis, idėjinis ir praktinis įgyvendinimas sovietmečio Lietuvos edukacinėje erdvėje. Analizuojamas politechninio mokymo sistemos kūrimasis sovietinėje Lietuvoje 1958–1984 m., tiriama, kokią įtaką pedagoginės teorijos modernizacija turėjo profesinio orientavimo fenomeno formavimuisi ir išpopuliarėjimui aptariamam laikotarpiu. Empirinis tyrimas pasitelkiamas analizuojant realias vaikų darbinio auklėjimo ir profesijų pa(si)rinkimo praktikas edukacinėje kaimo ir miesto aplinkoje.

RAKTINIAI ŽODŽIAI: profesinis orientavimas, darbinis auklėjimas, pedagogika, vaiko samprata, sovietinė vaikystė, profesijos pasirinkimas, sovietmečio kaimas, sovietmečio miestas.

ABSTRACT. Vocational guidance in the Soviet system of education was considered a high priority of institutional socialisation. Industrialisation and technical modernisation dictated and regulated changes in perception of labour training and vocational guidance in the institutional

¹ Tyrimas rengiant straipsnį atliktas vykdant Lietuvos mokslo tarybos finansuojamą projektą „Inžinieriai sovietinėje Lietuvoje: socializacija, profesinis rengimas, veikla ir ideologija“ (MOD–17040).

educational bodies and encouraged the promotion of economically favourable and necessary occupations in the public discourse. However, in reality, teachers' attempts to direct pupils to one or another education facility did not meet the expectations of parents and children regarding their future and the motivation behind their choices often opposed the ideas promoted by Socialist slogans. With a view to disclosing the heterogeneity of the phenomenon, this article analyses systemic, ideological, and practical implementation of vocational guidance in the educational space of Soviet Lithuania. The article also dwells on the development of the polytechnic system of education in Soviet Lithuania in 1958–1984, analyses the influence of the modernization of educational theories on the formation and of the phenomenon of vocational guidance and it gaining popularity in the period in question. The empirical investigation was employed to analyse the actual practices of children's labour education and professional choices in the educational environment in rural and urban areas. The research which served as the basis for this article was carried out within the framework of the project funded by the Research Council of Lithuania "Engineers in Soviet Lithuania: Socialization, Vocational Guidance, Activities, and Ideology" (MOD–17040).

KEYWORDS: vocational guidance, labour education, education, concept of the child, Soviet childhood, choice of vocation, Soviet village, Soviet town.

Įvadas. Profesinio orientavimo fenomenas lietuviškoje istoriografijoje sulaukė itin mažai dėmesio. Didžiojoje dalyje tyrimų jis aptariamas kaip eilinė sovietinio auklėjimo sudedamoji dalis. Tačiau profesinio orientavimo reiškinys, jo išpopuliarėjimas ir su juo susiję tolesni sovietinės visuomenės pokyčiai yra dėmesio vertas tyrimo objektas. Vien tai, kad profesinio orientavimo reiškinys nėra išskirtinai būdingas sovietinei visuomenei, leidžia į jį pažvelgti kur kas plačiau. Profesinio orientavimo, konsultavimo atsiradimas siejamas su industrializacijos ir visuotinio švietimo insitucionalizacija dar XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje Jungtinėse Amerikos Valstijose ir Europoje. Profesinio orientavimo turinys kito priklausomai nuo ekonominio valstybės išsivystymo, politinės sistemos, socialinių ir kultūrinių faktorių. Būtent besivystančiose ekonomikoje industrializacijos etapu profesinio orientavimo tikslas buvo išugdyti teigiamą požiūrį į darbo kultūrą ir padėti jaunajam visuomenės nariui „atrsti“ tokias specialybes ir darbus, kurie patenkintų ekonominius valstybės poreikius². Profesinio orientavimo tyrimas šiame kontekste leidžia pažvelgti ne vien į valstybės edukacinę sistemą, bet analizuoti jos santykį su ekonomine ir politine sistema bei pasvarstyti, kaip bendrosios sovietinės modernizacijos tendencijos paveikė ir profesinio orientavimo reiškinio supratimą bei formas sovietinėje Lietuvos visuomenėje. Reiškinį verta analizuoti ir todėl, kad jis atskleidžia sovietinėje visuomenėje glūdėjusias priešpriešas tarp oficialiai

²A. G. W a t t s, Careers guidance: an International Perspective, *Orientación y Sociedad*, vol. 1, 1999, p. 2.

vykdomos politikos ir įprasto žmonių gyvenimo: pavyzdžiui, pedagogų bandymai nukreipti mokinius į vienas ar kitas mokymo įstaigas realybėje dažnai neatliepdavo pačių moksleivių ir jų tėvų lūkesčių, o ir pasirinkimo motyvai dažniausiai buvo priešingi „socializmo statybų“ šūkiams.

Šio straipsnio tyrimo objektas – profesinio orientavimo reiškiny s sovietmečio Lietuvoje 1958–1984 m. Svarbu pažymėti, kad siekiama neatsiriboti ir nuo pačių vaikų patirčių, kurios leidžia į profesinio orientavimo fenomeną pažvelgti ne vien iš institucinės perspektyvos, bet taip pat įvertinti, kiek šis švietimo reiškiny s paveikė vaiko kasdienybę sovietmečiu. Tyrimo tikslas – išanalizuoti profesinio orientavimo sisteminį, idėjinį ir praktinį įgyvendinimą sovietmečio Lietuvos edukacinėje erdvėje. Formuluojami tokie uždaviniai: 1) išanalizuoti politechninio mokymo sistemos kūrimąsi, lūžinius taškus ir plėtojimąsi sovietinėje Lietuvoje 1958–1984 m.; 2) ištirti, kokią įtaką pedagoginės teorijos modernizacija turėjo profesinio orientavimo formavimuisi ir išpopuliarėjimui aptariamam laikotarpiu; 3) išanalizuoti realias vaikų darbinio auklėjimo ir profesijų pa(si)rinkimo praktikas edukacinėje kaimo ir miesto aplinkoje.

Pagrindinės tekste vartojamos sąvokos:

Darbinis auklėjimas – tai komunistinio auklėjimo sudedamoji dalis, turėjusi padėti ugdyti darbinės veiklos įgūdžius, sąmoningą įprotį dirbti, komunistiškai pozityvų santykį su darbu. Darbinis auklėjimas turėjo užtikrinti visapusišką „naujojo žmogaus“ ugdymą. Elementarūs fiziniai darbai, politechninis mokymas, gamybinė praktika, profesinis orientavimas buvo laikomos integraliomis darbinio auklėjimo dalimis³.

Politechnizacija, politechninis lavinimas – komunistinio auklėjimo dalis, kai tikslieji ir gamtos mokslai derinami su aktyvia gamybine veikla žemės ūkyje, pramonėje, aptarnavimo sferoje, taip mokinius supažindinant su visomis svarbiausiomis to meto gamybos šakomis. Politechnizacijos ir politechninio mokymo procesas sovietinėje Lietuvoje vyko 1953–1989 m. Tekste orientuojamasi į aktyviausią švietimo sistemos politechnizacijos laikotarpį – 1958–1984 m., kai į šį procesą privaloma tvarka buvo įtraukta didžioji dalis sovietinės Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklų⁴.

Gamybinė praktika – Sovietų Sąjungoje bendrojo lavinimo mokyklos mokymo proceso sudėtinė dalis, kai vaikai privalėjo atlikti darbinę praktiką, pritaikydami teorines žinias apie to laikotarpio svarbiausius gamybos šakų pagrindus. Praktikos atlikimo vieta priklausė nuo vaikų amžiaus, mokyklos materialinės bazės. Dažniausiai praktika būdavo atliekama su mokykla susijusioje įstaigoje – kolūkyje, fabrike, gamykloje arba kai

³ Plačiau apie darbinio auklėjimo sovietinėje mokykloje struktūrą žr.: F. O’Deil, D. Lane, Labour Socialization and Occupational Placement in Soviet Education, *Soviet Studies*, vol. 28, 1976, No. 3, p. 418–429.

⁴ P. Urbietis. *Darbinis (technologinis) ugdymas Lietuvos bendrojo lavinimo mokykloje (1918–2003): [mokomoji knyga]*, Šiauliai, 2005, p. 7.

kuriuose mokyklose įrengtuose specializuotuose darbų kabinetuose, bandomuosiuose daržuose ir t. t. Praktikos tikslas – išmokyti tam tikros specialybės darbo metodų. Darbų pobūdis dažniausiai priklausydavo nuo žemės ūkio ar pramonės plėtros poreikių⁵.

Profesinis orientavimas – priemonių visuma, sovietinėje švietimo sistemoje turėjusi padėti moksleiviams išsirinkti profesiją pagal asmeninius gabumus, charakterio ypatybes, atsižvelgiant į konkrečių specialybių poreikį valstybėje⁶. Galime skirti du profesinio orientavimo etapus sovietinėje Lietuvoje: pirmasis etapas – iki septintojo dešimtmečio pradžios, kai profesinis orientavimas (kaip atskiras terminas vartojamas retai) reiškė profesinį nukreipimą supažindinant su gamybinio darbo specifika. Antrasis etapas nurodo į modernizacijos proceso paveiktą reiškinį, kai profesinio orientavimo praktikoje buvo pasitelkiamos psichologijos, sociologijos, ekonomikos mokslų įžvalgos nukreipiant vaiką į konkrečią profesiją. Tekste daugiausia analizuojamas būtent šis etapas.

Vaikas, moksleivis – asmuo, kuris mokėsi bendrojo lavinimo mokykloje (1–11 klasės) 1958–1984 m. laikotarpiu ir skirtingais amžiaus tarpsniais dalyvavo įvairiose darbinio auklėjimo pakopose. 1–4 klasėje privalėjo užsiimti elementariais rankdarbiais (lipdymas, paprastas konstravimas), „visuomenei naudingų darbų“, 5–7 klasėje praktiniai užsiėmimai turėjo būti vykdomi mokyklose įrengtose dirbtuvėse ir bandomuosiuose daržuose, 8–10 (11) klasėse praktikos privalėjo būti atliekamos elektrotechnikos, mašinų, žemės ūkio gamybinio darbo pagrindams įgyti⁷.

Straipsnio chronologiniai rėmai apima 1958–1984 m., nes profesinio orientavimo reiškinio sisteminės ir idėjinės užuomazgos pradėjo ryškėti šešto dešimtmečio pabaigoje – septinto dešimtmečio pradžioje⁸. 1984 m. pasirenkami kaip tyrimo pabaigos metai, nes tuo metu prasidėjo reikšmingi socialiniai politiniai pertvarkymai, apėmę ir švietimo sistemą bei ideologiją⁹.

⁵ Gamybinės praktikos mastą geriausiai iliustruoja privalomai paskirstytas laikas praktikos darbams: 1960 m. per visas vidurinės mokyklos klases darbams ir gamybiniam mokymui turėjo būti skirtos 46 savaitinės pamokos, o mokslo metams pasibaigus, 5–6 klasių mokiniai privalėjo atlikti 1 savaitės, 7 klasės mokiniai – 2 savaitių gamybinę praktiką. Gamybinis mokymas 9–11 klasėje turėjo būti vykdomas ištikus metus 5–6 savaitines valandas, o mokslo metų pabaigoje – 2–3 savaites. A. B e n d ž i u s, *Bendrojo lavinimo ir aukštoji mokykla Tarybų Lietuvoje 1940–1970 m.*, Vilnius, 1973, p. 93.

⁶ O’ D e l l, D. L a n e, min. veik., p. 424–425.

⁷ P. U r b i e t i s, min. veik., p. 7.

⁸ Žiūrėti straipsnio poskyrius „Politechninio mokymo sistemos kūrimasis ir plėtra sovietinėje Lietuvoje“; „Idėjinė raida: vaiko psychologizacija ir profesinio orientavimo temos išpopuliarėjimas“.

⁹ 1984 m. riba sovietinės edukacinės sistemos tyrimuose dažnai datuojama kaip naujos švietimo eros pradžia. Ji itin stipriai atliepia politinio ir ideologinio lauko permainas, tad ją reikia tirti atskirai. Plačiau žr. J. S u t h e r l a n d, *Schooling in New Russia: Innovation and Change, 1984–95*, Basingstoke, 1999; B. E k l o f, *Democracy in the Russian School: Educational Reform since 1984*, *Democracy in the Russian School: The Reform Movement Since 1984*, eds. B. Eklof, E. Dneprov, Boulder, 1993.

Istoriografija. Sovietinės visuomenės tyrimai šiuolaikinėje istoriografijoje daugiausia orientuojasi į suaugusiųjų veiklos praktikas, jų santykį su valdžios struktūromis. Tokių tyrimų perspektyva kol kas labai retai apima ir mažiausius sovietinio sociumo veikėjus – vaikus. Nors esama nemažai tyrimų apie sovietinės šeimos, taip pat vaikų jose bei švietimo sistemos tyrimų, visgi visuose juose sovietmečio vaikas daugiausia apžvelgiamas per moters-motinos perspektyvą. Tiriama, kokias išgyvenimo strategijas ji taikė ugdydama vaikus, kaip pasitelkdavo ugdymo institucijas ar artimuosius¹⁰. Profesinio orientavimo, darbinio auklėjimo reiškinys ir vaiko vaidmuo šiuose procesuose lietuviškoje istoriografijoje dažniausiai aptariamas labai fragmentiškai ir per indoktrinacinio mechanizmo prizmę, analizuojant direktyvinę švietimo pusę, ideologijos turinį bei įvairius propagandos metodus ir priemones¹¹. Tokiuose tyrimuose vaikas tampa objektu, o jo dalyvavimas ir patirtys edukacinėje sistemoje neanalizuojami. Atsvara tokiai prieigai – Catrionos Kelly studija, apimanti platesnį sovietinio vaiko švietimo ir kasdienybės kontekstą¹². Monografijoje analizuojama, kaip ir kuo gyveno vaikai Rusijoje nuo 1891 iki pat 1991 m. Nors autorė specialiai neskiria dėmesio profesinio orientavimo reiškiniui, ji gana plačiai aptaria darbinio auklėjimo kontekstą vaiko kasdienybėje, jo asmenines patirtis. Itin svarbi šiam tyrimui 2015 m. išleista kolektyvinė monografija *Острова утопии: социальное и педагогическое проектирование послевоенной школы (1940–1980-е)*. Mūsų tyrimui aktualiausias dvi knygos dalys, kuriose aptariamas mokyklos polittechnizacijos idėjos gimimas ir profesinio orientavimo praktikos, iliustruojančios sovietinės sistemos visuomeninėje struktūroje glūdinčias prieštaras¹³. Verta paminėti ir Kęstučio Raškausko sovietinės inteligentijos tyrimus¹⁴. Jis straipsnyje aptaria profesijų pasirinkimo ir prestižo klausimus, kurie atliepia ir atliekant šį tyrimą gautas įžvalgas. Kontekstualizuojant profesinio

¹⁰ *Prijaukintos kasdienybės*, sud. D. Marcinkevičienė, Vilnius, 2007; ta pati, Teisiniai socialinės paramos šeimai pagrindai sovietinėje Lietuvoje, 1945–1970 m., *Istorija*, t. 72, 2008; ta pati, Būti mama: vaikų priežiūros strategijos sovietinėje Lietuvoje 1945–1970-aisiais metais, *Liaudies kultūra*, 2008, nr. 6; panaši perspektyva būdinga ir lyčių vaidmenų klausimus sovietmečiu tyrinėjančiai užsienio istoriografijai: žr. *Gender Politics and Everyday Life in State Socialist Eastern and Central Europe*, ed. Sh. Penn, J. Massino, New York, 2009; *Gender, Equality and Difference During And After State Socialism (Studies in Central and Eastern Europe)*, ed. R. Kay, New York, 2007.

¹¹ J. Zajda, Education for Labour in the USSR, *Comparative Education*, vol. 15, 1979, No. 3; M. Abraitytė, Sovietinės ideologijos diegimas Kauno mokyklose XX a. 7–9 dešimtmečiais, *Darbai ir Dienos*, t. 52, 2009; V. Kašauskienė, *Lietuvos mokyklos sovietizacija ir priešinimasis jai 1940–1964 metais*, Vilnius, 2002; I. Kesterė, A. Krūze, *History of Pedagogy and Educational Sciences in the Baltic Countries from 1940 to 1990: An Overview*, Riga, 2013.

¹² C. Kelly, *Childrens World: Growing Up in Russia, 1890–1991*, London, 2008.

¹³ И. Кукулина, М. Майофис, П. Сафронов, *Острова утопии: социальное и педагогическое проектирование послевоенной школы (1940–1980-е)*, Москва, 2015.

¹⁴ K. Raškauskas, Sovietinės Lietuvos inteligentija: sąvokos konstravimas, *Darbai ir dienos*, t. 49, 2008, p. 95–145.

orientavimo reiškinių tyrimą, praverė Sh. Fitzpatrick¹⁵, A. Anušausko¹⁶, R. Misiūno ir R. Taagepera¹⁷ studijos.

Šaltiniai. Analizuojant profesinio orientavimo sisteminę raidą ir sampratą sovietinės Lietuvos viešajame diskurse, naudotasi naujos pedagogų profesionalų kartos, pradėjusios aktyviausiai reikštis septinto dešimtmečio pradžioje, rekomendaciniais ir analitiniais straipsniais, publikuotais populiariojoje periodikoje: laikraštyje „Tarybinis mokytojas“, žurnaluose „Tarybinė moteris“, „Tarybinė mokykla“, „Šeima“ bei autorinėse monografijose. Verta pažymėti, kad pasirinkti visi populiariausi vėlyvojo sovietmečio Lietuvoje leisti periodiniai spaudos leidiniai (plačiausiai tiražuoti), kuriuose atsispindi pedagoginio diskurso raida ir galima rasti platų spektrą pedagoginių rekomendacijų suaugusiesiems (mokytojams, tėvams). Kitas svarbus šaltinių atrankos ypatumas – leidiniai nepertraukiamai ėjo didžiąją dalį sovietinio laikotarpio Lietuvoje. Tai leido aiškiau pamatyti profesinio orientavimo reiškinių atsiradimo aplinkybes ir pokyčius sovietinio laikotarpio Lietuvoje.

Politechninio mokymo ir jo dalies – profesinio orientavimo realias praktikas dviejose skirtingose sociokultūrinėse sovietinės Lietuvos erdvėse – kaime ir mieste padėjo atskleisti archyviniai dokumentai ir interviu¹⁸. Straipsnyje panaudoti 16 interviu, kuriuose fiksuojamos Vilniaus, Kauno, Alytaus, Miroslavo, Kvedarnos, Vėžaičių mokyklų buvusių moksleivių ir darbuotojų patirtys 1958–1984 m. Interviu daryti 2017 m. rugsėjį – 2018 m. vasarį (du interviu daryti 2012 m. kovą, gegužę) įvairiuose Lietuvos miestuose. Straipsnyje taip pat daugiausia naudojamos keturių rūšių archyviniais dokumentais: 1) mokyklų pirminių partinių organizacijų dokumentais, 2) tėvų komitetų bei pedagogų tarybų posėdžių protokolais, 3) vaikų laiškais žurnalų redakcijoms, 4) L. Jovaišos ir S. Kregždės tyrimų rankraščiais. Tyrimui vertingiausi dokumentai saugomi Kauno regioninio valstybės archyvo Alytaus filiale, Vilniaus regioniniame valstybės archyve, Lietuvos ypatingajame archyve, Lietuvos literatūros ir meno archyve, Lietuvos centriniame valstybės archyve.

Archyvinių dokumentų problematika. Pagrindinis tyrime naudojamas archyvinis šaltinis yra protokolas. Problemas, kurios kyla analizuojant mokyklinės institucijos partinius ir kitus protokolus, daugiausia nulemia jų sudarytojas. Tikriausiai didžiausias šio šaltinio pavojus susijęs su tuo, kad protokolo sudarytojai (mokytojai) nuolat keitėsi, jie skirtingai girdėjo ir sugebėjo užfiksuoti, galėjo formaliai ar neformaliai taikyti ideologinio kalbėjimo ar surašymo kanonus. Todėl vienokia ar kitokia informacija tokiuose šaltiniuose gali

¹⁵ Sh. Fitzpatrick, *Education and Social Mobility in the Soviet Union 1921–1934*, Cambridge, NY, 1979.

¹⁶ *Lietuva 1940–1990: okupuotos Lietuvos istorija*, sud. A. Anušauskas, Vilnius, 2007.

¹⁷ R. J. Misiūnas, R. Taagepera, *Baltijos valstybės: priklausomybės metai 1940–1980*, Vilnius, 1992.

¹⁸ Straipsnyje analizuojama Kauno, Vilniaus, Alytaus miestų ir Miroslavo, Musninkų bei Kvedarnos kaimo tipo gyvenviečių mokyklų atvejai. Jie pasirinkti dėl išlikusių gausių archyvinių dokumentų ir galimybės rasti respondentų, kurie dirbo ar mokėsi šių miestų mokyklose.

(ne)atsirasti dėl netyčia ar tyčia atrinktų, nenugirstų ar ne taip suprastų pedagogų minčių, nuolat turint galvoje ir adresatą, kuriam skirti šie dokumentai (šiuo atveju, pavyzdžiui, Lietuvos TSR liaudies švietimo ministerijai).

Vis dėlto, kaip teigia istorikas Arūnas Streikus, žemiausio lygmens institucijų dokumentai galėtų būti parankiausi tiriant sovietinės kultūros aspektus, nes juose yra daugiau tikrosios realybės apraiškų. Šių institucijų atstovai nebuvo taip sukaustyti ideologizuotos stilistikos, jie buvo arčiau kasdienybės ir nepakankamai gerai įvaldę jos ideologinio interpretavimo mechanizmo¹⁹.

Vaikų laišakai redakcijoms – atskira archyvinių šaltinių grupė, reikalaujanti ypatingos atidos. Čia glūdi keletas pavojų. Pirmiausia – laiško autentiškumo nustatymo problema, t. y. ar pats vaikas rašė laišką į redakciją, ar jis tiesiog pasitelktas kaip suaugusiųjų įrankis. „Vaikas, kaip įrankis,“ laiškuose dažniausiai skųsdavosi blogomis buitinėmis sąlygomis, kad nepaskirtas butas, dėl nepriteklių ir pan., tikintis, kad „vaikas“, kaip turintis specialų statusą komunistinėje visuomenėje, gali labiau paveikti atsakingas institucijas. O ideologinių klišių vartojimas vaiko laiške išduodavo mokytojo „balsą“ (nors tikėtina, kad vaikas ir pats nerefleksyviai jas galėjo vartoti, norėdamas būti „pavyzdingu mokiniu“, arba netgi neatmetama galimybė ir dėl nuoširdaus vaiko tikėjimu „komunizmo statyba“). Tačiau mums aktualūs tie vaikų laišakai, kuriais jie į redakcijas kreipiasi dėl informacijos trūkumo ar atsakydami į anketinius klausimus. Antruoju atveju šaltinių reiktų vertinti išties atsargiai, mat jis gali būti sukurtas mokytojo iniciatyva. Kita vertus, atsakymų įvairovė, vaiko atvirumas, kritikuojant tam tikras mokymo proceso dalis, gali liudyti šaltinio autentiškumą.

Interviu šaltinio problematika. Specifinės problemos, kylančios renkant ir analizuojant sovietinės visuomenės pedagogų (auto)refleksijas, yra susijusios su išskirtiniu mokytojų profesijos statusu sovietinėje visuomenėje. Kalbinant pašnekovus pastebėta, kad „jautriausia“ pedagogų refleksijų vieta susijusi su jų anuomečiu ideologiniu statusu, t. y. oficialiu ideologinio įrankio, skirto naujai kartai kurti / ugdyti, vaidmeniu. Tai itin aiškiai pasireiškia siekiant koreguoti savo išgyventą praeitį arba prisiminti ją selektyviai, „užmirštant“ tuos epizodus, kurie dabar prieštarautų mokytojo vertybinei sistemai. Kita problema kyla kalbinant vis dar praktikuojančius mokytojus, išgyvenusius vertybines, pedagogines metodikas ir apskritai sociopolitinio virsmo transformacijas. Iš interviu atrodo, kad jiems itin sunku atskirti praeities ir dabarties patirtis. Todėl praeities reiškiniai priskiriami dabarties supratimo kategorijoms, t. y. kai pateikėjai savo praeitį rekonstruoja per dabartinį pasaulėvaizdį. Jam būdingas nuolatinis lyginimas ir „geresnio“ laikotarpio konstatavimas.

¹⁹ A. Streikus, Kultūrinio ir religinio gyvenimo Sovietų Lietuvoje istoriniai tyrimai: šaltinių keliamos problemos, *Darbai ir Dienos*, t. 52, 2009, p. 77.

Interviu su „buvusiais vaikais“ arba su suaugusiais, kurie prisimena savo vaikystę, taip pat turi savo trūkumų ir privalumų. Esminės problemos yra susijusios su vaikystės idealizavimu, skatinančiu selektyvias itin teigiamas refleksijas, pamirštant neigiamus išgyvenimus. Kita problema, kaip ir su pedagogais, susijusi su šiuolaikinėmis sovietmečio interpretacijomis viešajame diskurse, kurios veikia respondentų vaikystės atsiminimus – ypač pabrėžiant neigiamus, vien su indoktrinacija susijusius momentus. Kita vertus, tyrinėtojų, taikančių sakytinės istorijos metodą, teigimu, respondentai gerokai detaliau prisimena savo vaikystę, nei pavyzdžiui, vidutinio amžiaus gyvenimo periodą²⁰. Visgi abiejų tipų respondentų problemas stengtasi spręsti užduodant kuo platesnius klausimus, leidžiančius atskleisti įvairiapuses vaikystės ar pedagoginio darbo patirtis. Turint omenyje sovietinio laikotarpio archyvinių dokumentų problematiką²¹, interviu pasirinktas kaip lygiavertis archyviniam dokumentams šaltinis, leidžiantis pritaikyti „saugiklio“ mechanizmą, nes dalis kalbintų pateikėjų vienu ar kitu metu mokėsi ar dirbo kai kuriuose archyviniuose dokumentuose minimose mokyklose²².

Politechninio mokymo sistemos kūrimasis ir plėtra sovietinėje Lietuvoje

Politechninio mokymo sampratos Sovietų Sąjungoje buvo žinomos dar jos kūrimosi pradžioje. Šis konceptas, kai mokyklinis mokymas turi būti politechnizuojamas, neretai klaidingai laikomas išskirtinai būdingu Chruščiovinio laikotarpio švietimo prioritetų reorganizacijai²³. Politechnizacijos pradžia Sovietų Sąjungoje yra siejama su 1920-ųjų sovietine mokykla, kurios pagrindines gaires kūrė dažnai istoriografijoje vadinami „progresyvios“ ar „eksperimentinės“ pedagogikos atstovai Nadežda Krupskaja, Pavelas Blonskis, Stanislavas Shatskis²⁴. Pagal N. Krupskają, politechninis mokymas buvo suprantamas kaip reikiamybė bendrojo lavinimo dalykams suteikti politechninį kryptin-

²⁰ V. Y o w, *Recording Oral History*, Sage Publications, 1994, p. 20.

²¹ Plačiausiai Lietuvos sovietinio laikotarpio archyvinių dokumentų problematiką aprašė: T. V a i s e t a, *Nuobodulio visuomenė: vėlyvojo sovietmečio Lietuva (1964–1984). Daktaro disertacija*, Vilnius, 2012, p. 30–36.

²² Taikant sakytinės istorijos metodą, atsižvelgta į jo trūkumus ir privalumus. Plačiau žr. A. Š v e d a s, Sakytinės istorijos galimybės sovietmečio ir posovietmečio epochos tyrimuose (atminties kultūros ir istorijos politikos problematikos aspektas), *Lietuvos istorijos studijos*, t. 26, 2010; V. Y o w, min. veik.; P. T h o m p s o n, *The Voice of the Past: Oral History*, Oxford, 2000.

²³ П. С а ф р о н о в, Идея политехнизации в отечественной школьной политике: подготовка реформы 1958 года и кризис эгалитарной идеологии, *Острова утонули...*, с. 195–197.

²⁴ M. M a t t h e w s, *Education in the Soviet Union: Policies and Institutions Since Stalin*, Routledge, 2012, p. 5.

gumą, t. y. naudoti įvairius praktikos darbus, lankyti muziejus, fabrikus, gamyklas, tiesiogiai dalyvauti gamyboje, teoriškai ir praktiškai nagrinėti technologijas. Kitaip tariant, bendruosius mokomuosius dalykus susieti su praktine veikla, kad būtų pažintos ir supraštos visos gamybos šakos atsižvelgiant į vaikų amžių²⁵.

Kaip pažymi istorikė Sh. Fitzpatrick, jau 1929 m. siauro profiliavimo idėja įgavo pagreitį ir itin išpopuliarėjo. Tačiau nuo 1931 m. švietimo sistemos poreikiai, orientuoti į specializuoto darbuotojo ugdymą, pakito. Akcentuojamas teorinis vidurinio ir aukštojo išsilavinimo tęstinumas, orientuojamasi į privalomo septynmečio, vėliau aštuonmečio visuotinio švietimo įgyvendinimą. Toks edukacinis modelis iš esmės nekito iki pat Stalino mirties²⁶. Sovietinės Rusijos XX a. trečiojo dešimtmečio pedagoginės idėjos, šiek tiek modifikuotos, grįžo N. Chruščiovo valdymo laikotarpiu. Būtent tuo metu dėl socioekonominių sovietinės valstybės sąlygų (spartėjančios industrializacijos, techninės plėtros ir urbanizacijos) permąstytas vaiko visapusiškas ištraukimas iš sovietinę visuomenę.

Tuo metu sovietinėje Lietuvoje politechninis mokymas ir jo įsigalėjimas šiek tiek vėlavo. Tai nulėmė keli veiksniai. Kad sovietinės Lietuvos švietimas galėtų „eiti koja kojon“ su visomis sovietinės pedagogikos permainomis, jam reikėjo iš esmės persiformuoti. Pirmaisiais okupacijos dešimtmečiais Lietuvos švietimo sistema ir pedagogika buvo sovietizuojama, vyko pačios edukacinės sistemos restruktūrizavimas – vienos disciplinos keistos kitomis, labiau tinkančiomis jaunosios kartos indoktrinacijai, iš esmės performuojant mokymo ir auklėjimo tradicijas²⁷. Dėl šios priežasties sovietinėje Lietuvoje vietiniai pedagogikos specialistai sovietinę pedagoginę teoriją aktyviai pradėjo kurti (o ne versti) tik šeštojo dešimtmečio pabaigoje, kai vietinėse mokymo institucijose buvo parengti jaunieji specialistai²⁸. Šiuo laikotarpiu Lietuvos švietimo sistema siekė tapti pilnaverte sovietinio švietimo dalimi. 1958 m. įkurtas Mokyklų mokslinio tyrimo institutas (vėliau – Pedagogikos mokslinio tyrimo institutas), kuriame dirbo naujieji jaunieji Lietuvos pedagogai. Itin daug dėmesio jie pradėjo skirti vaiko psichologiniam, pedagoginiam pažinimui ir naujų metodinių gairių kūrimui, kad jos atliėtų šešto dešimtmečio pabaigos sovietinės švietimo sistemos poreikius, atspindinčius tiek besikeičiančią valstybės ekonominę padėtį, tiek ideologinius švietimo uždavinius²⁹. Politechninis mokymo pobūdis

²⁵ M. S. Skatkin, G. S. Cov'janov, Nadezhda Krupskaya, *Prospects: the Quarterly Review of Comparative education*, vol. XXIV, 1994, No. 1/2, p. 5–6.

²⁶ Sh. Fitzpatrick, min. veik., p. 190.

²⁷ V. Kašauskienė, *Lietuvos mokyklos sovietizacija ir priešinimasis jai 1940–1964 metais*, Vilnius, 2002, p. 289–299.

²⁸ Žr. R. Grišinaitė, Vaiko ir vaikystės sampratos ir jų kūrimas viešajame vėlyvojo sovietmečio Lietuvos pedagoginiame diskurse (1962–1984), *Lietuvos istorijos studijos*, t. 39, 2017.

²⁹ Pedagogikos mokslinio tyrimo instituto fondo archyvinė pažyma, bylų apyrašai, Lietuvos centrinis valstybės archyvas (toliau – LCVA), f. R–898.

turėjo atlikti keletą funkcijų. Pirmiausia, be jokios abejonės, tai buvo komunistinio auklėjimo sudedamoji dalis, turėjusi užtikrinti visapusės komunistinės asmenybės atsiradimo galimybę, darbas – kaip asmenybės formavimo garantas. Visų antra, politechnizacija buvo pasitelkta kaip reali galimybė „suaktualinti“ mokymo procesą ir jį labiau pritaikyti prie besikeičiančių ekonominių sąlygų.

Lietuvoje sisteminio politechninio mokymo užuomazgos pradėjo ryškėti 1956 m., kai SSKP XX suvažiavimo metu paskelbta direktyva, kurioje pirmą kartą aiškiai išdėstyta politechnizacijos būtinybė viduriniame mokyje:

Vystyti politechninį apmokymą bendrojo lavinimo mokyklose, užtikrinant moksleivių supažindinimą su svarbiausiomis šiuolaikinės pramoninės ir žemės ūkio gamybos šakomis.

Užtikrinti mokymosi ryšį su visuomeniškai naudingumu, ugdyti augančioje kartoje komunistinę pasaulėžiūrą ir darbą³⁰.

Per pamokas turėjo būti grįžtama prie rankų darbų jaunesnėse klasėse, stiprinami darbai mokyklos bandomuosiuose sklypuose ir dirbtuvėse. Tačiau susidurta su mokymo bazės ir elementarios technikos trūkumu, todėl realybėje politechninis mokymas dažniausiai vykdavo tik teoriniame lygmenyje³¹. Šią problemą bandyta spręsti išleidžiant 1958 m. Lietuvos komunistų partijos nutarimą „Dėl mokyklos ryšio su gyvenimu stiprinimo“³². Nutarime į pirmą planą iškeltas politechninis mokymas ir mokinių praktinio darbo svarbą jų būsimam įsiliejimui į sovietinę visuomenę. Štai viename pirmųjų metodinių vadovėlių „Pirmieji gamybinio mokymo metai“ ypač akcentuojamas reikalavimas, kad visa gamybinio mokymo sistema būtų derinama su centriniais valdymo organais, taip užtikrinant, kad būsimi jaunuolių profesijos pasirinkimai garantuotų pakankamą ūkio ar kultūros sričių specialistų skaičių³³. Techninis teorinis ir praktinis jaunuolių lavinimas, aktyvus dalyvavimas gamyklų veikloje turėjo užtikrinti naujo nutarimo realizavimą kasdieniame gyvenime. Kitaip tariant, ši pertvarka turėjo išspręsti praktinio moksleivių darbo problemas³⁴. Moksleiviai turėjo būti siunčiami dirbti į kolūkius, gamyklas ar fabrikus ir taip įgyti būtinų darbinių įgūdžių. Tačiau septinto dešimtmečio viduryje pradėjo ryškėti, kad gamybinis mokymas ir su juo išplitęs privalomasis mokinių darbas mažina bendrą mokinių pažangumą, rečiau lankoma mokykla, apskritai mokyklinį dalykinį mokymą nustumia į antrą planą, o specialistų ir materialinių resursų trūkumas gamybinį mokymą daro forma-

³⁰ A. B e n d ž i u s, min. veik., p. 78.

³¹ *Pirmieji gamybinio mokymo metai*, Vilnius, 1960, p. 10–11.

³² Šis nutarimas rodo N. Chruščiovo švietimo politechnizacijos reformos pradžią Lietuvoje. B. B. S z e - k e l y, The New Soviet Educational Reform, *Comparative Education Review*, vol. 30, 1986, No. 3, p. 321.

³³ *Pirmieji gamybinio mokymo metai*, p. 4–5.

³⁴ Įvesta 90 specialybių, iš kurių didžiąją dalį sudarė pramonės ir žemės ūkio, A. B e n d ž i u s, min. veik., p. 95.

liu ir paviršiniu³⁵. Kaip teigia istorikai R. J. Misiūnas ir R. Taagepera, septinto dešimtmečio pradžioje apie 30 proc. 9–11 klasių mokinių derino mokslą su darbu gamyboje, tačiau jų realus pasirengimas neatitiko gamyklų ir kolūkių poreikių, dažniausiai tai būdavo tik teorinių žinių kratinyš³⁶. Nuo 1966–1967 m. gamybinis mokymas nutrauktas daugumoje sovietinės Lietuvos mokyklų, politechninio mokymo idėja pradėjo įgauti kitas formas. 1966 m. LKP CK ir Ministrų taryba paskelbė dekretą, kuriame atkartoti visos Sovietų Sąjungos švietimo sistemos orientyrai – „Dėl darbinio mokymo vidurinėse bendrojo lavinimo mokyklose dalinio pakeitimo“. Jis turėjo perkurti nepasiteisinusią gamybinio mokymo sistemą ir visą švietimo sistemą padaryti labiau pritaikomą sovietinės visuomenės poreikiams³⁷. Šis laikotarpis iš esmės žymi politechninio mokymo persiorientavimą nuo primityvaus gamybinio darbo praktikos, kurios metu profesinio orientavimo, konsultavimo darbas vykdavo tik per darbinę veiklą, prie sudėtingesnės informavimo ir profesinio nukreipimo sistemos, pasitelkiant vaiko psichologinius, asmenybinius resursus, taikant giluminio pažinimo strategijas.

Šiuo laikotarpiu taip pat susitelkta ties platesniu informavimo ir vaiko pažinimo sistemos kūrimu, kuris leistų tikslingai pa(si)rinkti profesiją, peržiūrėtas neaktualių gamybinių specialybių sąrašas³⁸. Šiame etape orientuotasi į nuoseklesnę ir profesionalesnę švietimo sistemos „rūpinimąsi“ būsimų profesionalų ugdymu. Tai puikiai iliustruoja ir institucijų, tiesiogiai atsakingų už centralizuotą naujo tipo profesinio orientavimo įgyvendinimą Lietuvos mokymo įstaigose, plėtra. Prie Mokyklų mokslinio tyrimo instituto 1965 m. buvo įkurta Lietuvos SSR tarpžinybinė moksleivių profesinio orientavimo taryba, kuri turėjo pagerinti profesinio orientavimo klausimų sklaidą tuometinėje žiniasklaidoje ir užsiimti komunikacija su pačiais moksleiviais (atsakinėti į moksleivių klausimus)³⁹. 1967 m. buvo įsteigti pirmieji profesinio orientavimo kabinetai didesniuose Lietuvos miestuose⁴⁰, o 1968 m. pradėtas kurti Visuomeninis profesinio orientavimo institutas turėjo apjungti ir centralizuoti visų profesinį orientavimą tyrinėjančių mokslininkų, specialistų veiklą, koordinuoti jų teorinį ir praktinį darbą⁴¹.

Mokyklų mokslinio tyrimo instituto nariai atliko mokslinius tyrimus, analizavo ne tik vaiko psichologinį portretą, bet ir pedagoginio poveikio galimybes, darbinio auklėjimo

³⁵ Ten pat, p. 96.

³⁶ R. J. Misiūnas, R. Taagepera, min. veik., p. 201–202.

³⁷ K. Žukauskas, *Liaudies švietimo raida Tarybų Lietuvoje: mokymo priemonė*, Vilnius, 1982, p. 10.

³⁸ A. Bendžius, min. veik., p. 97.

³⁹ Lietuvos SSR tarpžinybinės moksleivių profesinio orientavimo tarybos pirmininko S. Kregždės laiškas Lietuvos SSR švietimo ministrui M. Gedvilui. [1966 m.], LCVA, f. R–942, ap. 1, b. 24, l. 1–2.

⁴⁰ A. Bendžius, min. veik., p. 107.

⁴¹ K. Žukauskas, min. veik., p. 123

gaires⁴². Profesinis orientavimas šioje naujoje pedagoginėje priėjoje užėmė centrinę poziciją ir tapo viena populiariausių šeštojo dešimtmečio pabaigos – septintojo dešimtmečio pedagoginių tyrimų, rekomendacijų, diskusijų tema. Pradėtos ginti profesinį orientavimą tyrinėjančios disertacijos⁴³. Profesinio orientavimo temos populiarumas su laiku tik augo, o aštuntame dešimtmetyje pasiekė savo aukso amžių. Tai puikiai iliustruoja ir spaudoje nuolat skelbti straipsniai bei rekomendacijos ne tik mokytojams ar moksleiviams, bet ir tėvams⁴⁴. Vis dėlto tokį profesinio orientavimo „išpopuliarėjimą“ paskatino 1978 m. vasario 8 d. LKP CK ir LSSR Ministrų tarybos paskelbtas nutarimas „Dėl tolesnio besimokančių bendrojo lavinimo mokyklose mokymo, auklėjimo gerinimo ir jų paruošimo darbui“⁴⁵. Šiame nutarime numatyta, kad bendrojo lavinimo mokyklos privalo modernizuoti mokyklos materialinę bazę, skirtą darbiniam auklėjimui, gerinti paties auklėjimo turinį ir ypatingą dėmesį skirti idėjiniam jaunuolių ugdymui. Nutarimas dar kartą aiškiai parodė, kad sovietinė švietimo sistema turėjo būti integrali ekonominio planavimo dalis, o visi procesai turėjo būti derinami su valstybės centriniais valdymo organais. Tai puikiai liudija ir LSSR valstybinio plano komiteto archyviniai dokumentai. Jo archyvine fonde galima rasti gausybę sąrašų, pranešimų, susirašinėjimų dėl orientacinių darbininkų skaičių ir specialybių poreikio penkmečiams, kurie būdavo sudaromi remiantis Liaudies ūkio tarybos, ministerijų ir žinybų pateiktais skaičiavimais. Konkretios kvotos per LSSR švietimo ministeriją būdavo siunčiamos mokyklų vadovybei, atsižvelgiant į konkretaus rajono ar miesto poreikius⁴⁶. Ši ir kitos už valstybės ekonominę plėtrą atsakingos institucijos, sprendžiant profesinio orientavimo klausimus, numatant pramonės ir žemės ūkio sektorių naujų kadro skaičių, turėjo didelę įtaką formuojant mokymo įstaigų darbą⁴⁷.

Galime daryti išvadą, kad paties politechnizacijos reiškinio sisteminis kūrimasis toli gražu nebuvo nauja idėja sovietinėje švietimo sistemoje. Profesinio orientavimo reiškinys, kaip nauja politechnizacijos forma, atsirado siekiant modernizuoti politechninį lavinimą, nes gamybinė praktika neatitiko besikeičiančios sovietinės visuomenės poreikių.

⁴² S. Kregždės 1961 m. parengtas mašinraštis su taisytais apie profesinės orientacijos klausimus Lietuvos TSR vidurinėse bendrojo lavinimo mokyklose, LCVA, f. R-942, ap. 1, b. 6.; J. Laužiko išleisto leidinio „Psichologinis mokinių rengimas praktinei veiklai pradinėse klasėse“, 1960 m. archyvinis egzempliorius, ten pat, f. R-898, ap. 1, b. 53; *Pirmieji gamybinio mokymo žingsniai*, sud. F. Staskonienė, Kaunas, 1961.

⁴³ Pavyzdžiui, L. J o v a i š a, Profesinis orientavimas kaip sudedamoji aštuonmetės mokyklos mokymo–auklėjimo dalis, pedagogikos mokslų disertacija, LCVA, f. R-935, ap. 1, b. 2.

⁴⁴ Žr. *Idėjinė raida: vaiko psychologizacija ir profesinio orientavimo temos išpopuliarėjimas*.

⁴⁵ Lietuvos komunistų partijos Centro komiteto ir LLSR Ministrų tarybos 1978 m. vasario 6 d. nutarimas, Lietuvos ypatingasis archyvas (toliau – LYA), f. 1771, ap. 255, b. 22, l. 74–91. Nutarimas atkartojo 1977 m. gruodžio 22 d. SSRS CK ir SSRS MT paskelbtą nutarimą.

⁴⁶ Žr. LCVA, f. R-755, ap. 2, b. 3804, 4551, 6653, 6655, 8345, 8346.

⁴⁷ Plačiau apie Gosplano (SSRS Valstybinio plano komiteto) įtaką profesiniam orientavimui žr. J. Z a j d a, min. veik., p. 79.

Ieškant optimaliausių sprendimų, siekiant patenkinti valstybės ekonominius poreikius, būtinybę stiprinti ideologiškai reikšmingą darbo sampratą, pradėta svarstyti apie naujus metodus, kurie ugdytų vaikų santykį su praktiniu darbu ne vien per veiksmą, bet ir giliau suvokiant patį reiškinių. Taigi septintame dešimtmetyje priimti sprendimai „tobulinti“ politechninio mokymo sistemą, kaip pamatysime, leido modernizuotis pedagoginei teorijai, kas paskatino ir profesinio orientavimo, kaip savarankiškos politechninio mokymo dalies, iškilimą.

Idėjinė raida: vaiko psichologizacija ir profesinio orientavimo temos išpopuliarėjimas

Analizuojant profesinio orientavimo reiškinių privalu apžvelgti, kaip pedagogikos ir pedagoginės psichologijos mokslo profesionalizavimas šešto dešimtmečio pabaigoje – septinto pradžioje suaktyvino temų, skirtų vaikams ir jų aplinkos analizei, atsiradimą viešajame diskurse. Autoriai pradėjo brėžti aiškias gaires tiek pedagogams, tiek tėvams, kaip reikia suvokti, koks yra „naujosios kartos“ vaikas, kokie jo poreikiai ir kokias pareigas ir funkcijas jis privalo atlikti⁴⁸. Svarbu atkreipti dėmesį ir patyrinėti, kaip su modernėjančiu požiūriu į vaiką ir socialinių mokslų plėtra kūrėsi ir plėtojosi profesinio orientavimo reiškinys, kokie nauji arba iki tol užmiršti⁴⁹ metodai pradėti naudoti, siekiant ugdyti vaiko darbinį sąmoningumą.

Šeštojo dešimtmečio pabaiga švietimo sistemoje ir pedagoginėje mintyje sieta su pedagoginės psichologijos reiškinių atsiradimu ir populiarėjimu. Šiuo metu pradėjo ryškėti modernaus pobūdžio pedagoginės psichologijos idėjos, buvo fiksuojamos vaiko sampratos slinkty. Šios permainos iš esmės atkartojosi visoje Sovietų Sąjungoje vykusių pedagoginės minties permąstymą. Istorikė Maria Moyofis tokių pokyčių manifestaciją plačiau auditorijai datuoja būtent šešto dešimtmečio pabaiga – septinto dešimtmečio pradžia⁵⁰. Be jokios abejonės, tokie pedagoginės minties pokyčiai atliepė ir bendrąsias Sovietų Są-

⁴⁸ Ryškiausi laikotarpio pedagogai, psichologai, sociologai, formuojantys vaiko / vaikystės apibrėžtis viešajame diskurse: Leonas Jovaiša, Jonas Laužikas, Vladas Rajeckas, Bronislavas Bitinas, Marija Garbačiauskienė, Aleksandras Jacikevičius, Apolonija Poškienė, Sigitas Kregždė, Bronius Stonys ir kiti straipsnyje nagrinėjami autoriai.

⁴⁹ Čia turimos omenyje sovietinės pedologijos idėjos, kai konkretaus vaiko giluminis pažinimas buvo centrinė šio mokslo ašis. Plačiau apie pedologijos raidą Sovietų Sąjungoje žr. E. M i n k o v a, *Pedology as a Complex Science Devoted to the Study of Children in Russia: The History of its Origin and Elimination, Psychological Thought*, vol. 5(2), 2012, p. 83–98; Sh. F i t z p a t r i c k, min. veik., p. 139–144.

⁵⁰ М. М а й о ф и с, Предвестия «оттепели» в советской школьной политике позднесталинского времени, *Острова утопии*, с. 35–106.

jungos politikos ir socialinių procesų „atšilimo“ tendencijas po Stalino mirties, kai buvo reabilituota daugelis iki tol draustų socialinių, humanitarinių ar tikslųjų mokslų sričių (sociologija, statistika, kibernetika, socialinė psichologija ir kt.) tyrinėjimų⁵¹. Todėl nestebina ir tai, kad viešajame pedagoginiame diskurse kaip tik šešto dešimtmečio antroje pusėje imta reikalauti diegti permainas: iš naujo „įdarbinti“ pedagogus, sociologus, psichologus, kad ieškotų problemos sprendimų reformuodami prieigą prie paties auklėjimo proceso⁵². Oficialiai buvo deklaruojama, jog reikia visą edukacinę sistemą paversti kuo pragmatiškesne ir orientuota į socializmo statybą, kurią būtų įmanoma pasiekti išugdžius universalią, darbininkiškai orientuotą ir atsidavusią komunistiniams idealams asmenybę. Įdomu tai, kad M. Moyofis visą šį permainų laikotarpį įvardija kaip „šešiasdešimtųjų utopiją“ – tai reiškia, jog pedagogika pradeda suprasti savo ribotumą ir nubrėžia naujas vaikų sampratos gaires, pagal kurias atsiranda naujasis kolektyvas, kuris skiriasi nuo Antono Makarenkos, Maksimo Gorkio ar Felikso Dzeržinskio kolektyvų. Naujasis kolektyvas paremtas utopine integracija ir niekas negali būti išvartytas ar nenaudingas kolektyvui, visi gali prisidėti prie visuotinio gėrio ir privalo surasti savo vietą po saule, paskirtį socialistinėje visuomenėje. Priešingai sovietinės pedagogikos klasikų kolektyvo sampratai naujajame kolektyviniame darinyje turėjo nebelikti vaikų niveliacijos formuojant sėkmingą kolektyvą, o labiau orientuojamasi į skirtingumo / individualumo puoselėjimą ir jo pritaikymą kuriant tvirtą heterogenišką kolektyvą⁵³. Kaip pamatysime toliau, toks naujas vaiko suvokimas paskatino permąstyti ir profesinio orientavimo formas, ypač pereinant nuo niveliuojančio gamybinio mokymo prie „individualizuotos prieigos“ ieškant „tinkamiausios“ konkrečiam vaikui profesijos. Profesinio orientavimo reiškinys šioje naujoje pedagoginėje prieigoje užėmė centrinę poziciją ir tapo viena populiariausių šešto dešimtmečio pabaigos – aštunto dešimtmečio pedagoginių tyrimų, rekomendacijų, diskusijų tema. Šio reiškinio pagrindinės gairės ir rekomendacijos turėjo atrasti naujus būdus paveikti vaiką, kad šis susikurtų pozityvų santykį su reikalingiausiomis, kartais ne visai kvalifikuoto darbo reikalaujančiomis specialybėmis.

Profesinio orientavimo metodologinės gairės pedagoginėje rekomendacinėje literatūroje buvo gvildenamos keliais pjūviais. Ypatingą vietą profesinio orientavimo literatūroje užėmė informavimas. Jis turėjo vykti visais įmanomais kanalais – per spaudą, televiziją, radiją. Tačiau pagrindinis prieigos taškas pažįstant profesinę įvairovę turėjo būti mokykla. Vaikai turėjo gauti išsamią informaciją apie egzistuojančias profesijas, jų privalumus

⁵¹ Daugiau apie mokslo sričių padėtį Sovietų Sąjungoje žr. L. R. G r a h a m, *Science in Russia and the Soviet Union: a Short History*, Cambridge, 1993.

⁵² M. E. P e a c o c k, *Contested Innocence – Images of the Child in the Cold War. Dissertation*, University of Texas at Austin, 2008, p. 90–91.

⁵³ M. M a й о ф и с, min. veik., p. 90, 105–106.

ir trūkumus. Šį informavimo etapą privalėjo įgyvendinti klasių vadovai, komjaunimo komiteto profesinio orientavimo sektorius, pionierių štabas, mokytojai ir įvairių būrelių vadovai⁵⁴. Tai reiškia, kad visa mokyklinė ir užklausinė vaiką supanti bendruomenė turėjo jam teikti informaciją apie galimus ateities pasirinkimus. Visgi, kaip pamatysime kitame skyriuje, tokia informacija turėjo būti selektyvi.

Tuo pat metu rekomendacinėje literatūroje analizuojami vaiko pažinimo metodai, kurie taip pat buvo pasitelkiami paveikesniam mokymui. Šioje profesinio orientavimo srityje labiausiai išryškėjo naujos pedagoginės psichologijos prieigos. Vaiką reikėjo pažinti individualiai, išsiaiškinti jo pomėgius, gabumus, psichinio ir fizinio išsivystymo lygį⁵⁵. Buvo privalu vesti konkretaus vaiko charakteristiką arba „stebėjimo žurnalą“. Visapusiškai vaiko pažinimas turėjo užtikrinti, kad jam bus suteikta profesionali konsultacija, per kurią jaunas sovietinės visuomenės narys galėtų atrasti savo „pašaukimą“ ir ateityje nemestų ar nekeistų darbo profilio. Rekomendacinėje literatūroje taip pat akcentuojamas paties vaiko interesas ir nuoširdus susidomėjimas konkrečia profesija bei darbine veikla. Pedagoginėje literatūroje profesinio orientavimo specialistai skatinami atsakyti formalių profesinio nukreipimo kvotų vykdymo. Kritikuojamas požiūris, kai darbininkiškos profesijos pasirinkimui turi pakakti tik pareigos jausmo visuomenei. Todėl būtent septinto dešimtmečio pradžioje išpopuliarėjusi pedagoginės psichologijos prieiga bandė įvesti naują vaikų motyvacijos sampratą ir akcentavo savarankiško noro rinktis reikiamas profesijas svarbą. Štai pedagoginės psichologijos atstovas S. Kregždė ypač kritikuoja profesijos pasirinkimą „iš pareigos“ ir skatina konsultavimo procesą naudoti ir ugdant interesą⁵⁶. Intereso svarbą taip pat pabrėžia L. Jovaiša, kaip vieną kertinių profesinio orientavimo aspektų ir kaip realią galimybę sudominti moksleivius politechninėmis specialybėmis⁵⁷. Aštunto dešimtmečio pabaigoje Visuomeninis profesinio orientavimo institutas netgi numatė profesinio orientavimo darbą palengvinti pasitelkus skaičiavimo mašiną „Rūta“, kuri pagal numatytus algoritmus ir moksleivių anketinius duomenis turėtų patikrinti, kaip pasirenkamos profesijos atitinka „liaudies ūkio poreikius“, ir esant reikalui galėtų koreguoti moksleivių ketinimus⁵⁸.

Toks Lietuvos pedagogų diskursas susišaukia ir su iš Sovietų Rusijos atėjusiomis moderniomis pedagoginėmis idėjomis. Kaip teigia istorikė, literatūrologė Catriona Kelly, būtent šiuo laikotarpiu Sovietų Rusijoje pradėta iš esmės permąstyti švietimo sistemą ir auklėjimo praktikų metodus, grįstus nekvestionuojamu pedagogų autoritetu / kontrole ir

⁵⁴ V. Meškauskienė, Mokinių tyrimas proorientavimo tikslais, *Tarybinė mokykla*, 1972, nr. 6, l. 41–43.

⁵⁵ L. Jovaiša, Profesinio konsultavimo principai, ten pat, 1969, nr. 12, p. 28–29.

⁵⁶ Dienotvarkėje profesinis mokinių orientavimas, *Tarybinis mokytojas*, 1964, nr. 9, p. 2.

⁵⁷ L. Jovaiša, Profesinio konsultavimo principai, p. 28–29.

⁵⁸ S. Kregždės parengtos informacijos ištrauka, LCVA, f. R-942, ap. 1, b. 24, l. 40.

vaiko paklusimu. Ieškoma naujų, paveikesnių būdų ugdyti „naująjį žmogų“ ir pradėdama kelti klausimą „ne kaip mokytis“, bet „kaip vaikas mokosi“⁵⁹. Tikėtina, kad būtent tokios tendencijos Sovietų Sąjungos centrą pasiekė iš vakarietiškos pedagoginės tradicijos, kur analizuodami profesinio konsultavimo kategorijas, galime pastebėti, kad informavimas, pažinimas, motyvacijos ugdymas, visapusiškas vaiko psichologijos pažinimas ir testavimas pradėti naudoti dar penkto dešimtmečio viduryje, ir buvo aiškiai susiję su progresyvio-sios pedagogikos idėjomis⁶⁰. Kita vertus, reikia pažymėti, kad nors galime kalbėti apie profesinio orientavimo formas, metodų modernizavimą Sovietų Sąjungoje ir Lietuvoje, pats profesinio nukreipimo turinys Vakaruose ir Sovietų Sąjungoje labai skyrėsi⁶¹.

Profesinio orientavimo metodų modernizavimas sovietinėje visuomenėje neužglaistė skirtumų, kylančių iš fundamentaliai skirtingų visuomenių sanklodų. Šie skirtumai liudijo sovietinės valstybės reguliacinę prigimtį ir niekur nedingusią ideologijos svarbą auklėjimo procesuose. Profesinio orientavimo formų modernizavimas leido pedagoginėje teorijoje ir toliau nuosekliai stiprinti komunistinės ideologijos propaguojamus darbo, šeimos ar idealaus vaiko vaizdinius. Pavyzdžiui, vaiko laisvalaikio supratimas pasitelkiamas apibrėžiant pozityvų santykį su darbu ir gana ryškiai atspindi ideologinę profesinio orientavimo pusę. Nuolat užsiėmęs ir / ar dirbantis vaikas pedagoginėje literatūroje vaizduojamas kaip tobulo auklėjimo siekiamybė, o vaikas, neturintis jokios veiklos ar „užduočių“, dažnai „nuklysta“ nusikaltimų keliu⁶². Čia aiškiai galime rekonstruoti ir sovietinėje ideologijoje paplitusį veltėdžiavimo fenomeną, ir reikiamybę jo išvengti, nes tik per darbą galima sukurti visapusišką asmenybę. Dėl šios priežasties vaiko veiklumas ir nuolatinis užimtumas, pareiga aktyviai dalyvauti kolektyvinėje veikloje ar dirbti „visuomenei naudingus“ darbus atriboja jį nuo savarankiško, galbūt net ydingo pasaulio pažinimo kelio. Todėl rekomenduotina, kad vaiko dienos režimas būtų suprojektuotas pagal suaugusiųjų darbo dienos pavyzdį ir atspindėtų nuolatinį veiklumą ir aktyvumą⁶³. Toks laisvalaikio sampratos supynimas su darbine rodo ne tik siekį ugdyti vaiko teigiamą santykį su darbu, bet darbinę veiklą padaryti prioritetine, žmogų apibrėžiančia gyvenimo sritimi.

⁵⁹ C. Kelly, min. veik., p. 146–150.

⁶⁰ J. J. Schmidt, *Counseling in Schools: Comp. Programs of Responsive Services for All Students*, Boston, 2008, p. 15–16. Nors profesinio konsultavimo praktikos JAV pradėjo plisti dar XX a. pradžioje, šis fenomenas JAV itin stipriai išsiplėtojo šeštojo dešimtmečio pabaigoje, kaip atsakas į „Sputniko“ paleidimą į kosmosą Sovietų Sąjungoje.

⁶¹ Septintame–aštuntame dešimtmetyje JAV profesinio konsultavimo kryptys toliau modernizavosi ir iš esmės pasiekė XXI a. kapitalistinės ekonomikos ir demokratinio valdymo valstybėse vis dar vartojamas profesinio konsultavimo sampratas, parentas gero mikroklimato klasėje būtinybe, pagalbos vaikui mechanizmų sukūrimu, socialinio ir individualaus vystymosi akcentavimu, laisvu ir sąmoningu vaiko pasirinkimu, ten pat, p. 16.

⁶² V. Prismanienė, Ar tai blogai?, *Tarybinė moteris*, 1968, nr. 5, p. 15.

⁶³ R. Tidikas, Socialinis aktyvumas – dorovinio auklėjimo uždavinys, *Tarybinė mokykla*, 1976, nr. 9, p. 5–7.

Žvelgdami į šeimos vaizdinius profesinio orientavimo literatūroje, galime pastebėti, kad giluminio vaiko pažinimo motyvas leidžia pažinti ne tik vaiką, bet ir galimybes legitimuoti pedagogo kišimąsi į privatą visos šeimos gyvenimą: „atskirose kortelėse įrašomi duomenys apie tėvus (gimimo metai, išsilavinimas, specialybė, kai kurios moralinės savybės, santykių šeimoje pobūdis, apie šeimos narius (visus vaikus, senelius), ir registruojamos visos priemonės, organizuojamos su šia šeima“⁶⁴. Tokios vaiko ir jo aplinkos pažinimo priemonės pedagogui turėjo suteikti galimybę esant reikalui paveikti ne vien vaiką, bet daryti įtaką ir pačiai šeimai. Kita vertus, idealiuoju atveju šeima privalėjo būti nustumiama į antrą planą ir galėjo atlikti pagalbininkės vaidmenį žemiausioje elementaraus darbinio ugdymo grandyje – mokant elementarių namų ruošos darbų⁶⁵. Toks ribotas šeimos „pagalbos“ vaizdinys edukacinėje sistemoje buvo būdingas visam sovietiniam laikotarpiui ir suponavo, kad šeima vis dar buvo vertybiškai neprognozuojamas visuomenės darinys. Kaip vėliau pamatysime, priešinga viešajam diskursui šeimos pozicija ypač išryškėdavo vaikams praktiškai renkantis profesijas.

Taigi galime matyti, jog pedagoginės teorijos, o konkrečiau vaiko sampratos psichologizavimas leidžia modernizuoti ir profesinio orientavimo formas, kurios pradeda remtis tiek psichologijos, tiek sociologijos mokslo įžvalgomis. Individuali prieiga, giluminis vaiko supratimas ir kitų naujų metodų sukūrimas leidžia stiprinti ne vien vaiko paveikos būdus diegiant darbo svarbos reikšmę, bet sudaro sąlygas stiprinti ir ideologinį darbinės veiklos aspektą. Toliau pažvelgsime, kaip naujieji metodai padėjo kurti itin selektyvaus pobūdžio profesinio nukreipimo rekomendacijas.

Darbininkiškas avangardas – gamybinių profesijų poreikio hiperbolizavimas ir lyčių vaidmenų skirtumai

Sovietinei ekonomikai nuolat trūkstant specializuotos darbo jėgos, susiformavus disproporcijai tarp stojančiųjų į aukštąsias mokyklas skaičiaus ir realių valstybės ūkio poreikių, gamybinės profesijos itin propaguotos viešajame diskurse. Būtent šioje idėjinėje perspektyvoje galime pamatyti, kaip modernizuotas požiūris į vaiką ir jo ugdymo metodus pasitelkiamas diegiant pozityvų požiūrį į darbininkiškas profesijas. Kita vertus, kaip pamatysime, toks „liaudies poreikių“ hiperbolizavimas neretai įgudavo ir gana kurioziškų išraiškų, ypač atsižvelgiant į lyčių vaidmenis ir su tuo susijusias profesijos pasirinkimo galimybes.

⁶⁴ V. Meškauskienė, Mokinių tyrimas proorientavimo tikslais, ten pat, 1972, nr. 6, p. 41–43.

⁶⁵ E. Rotomskienė, Iki šiol apie tėvelius negalvojau, *Šeima*, 1972, nr. 1, p. 11–18.

Apie moters vaizdinius ir realios padėties disonansą sovietinėje visuomenėje ypač daug rašyta lyčių studijų autorių tekstuose, kuriuose svarstoma, kad lyčių vaidmenų politika buvo viena esminių organizuojant Sovietų Sąjungos sistemą. Konkretūs priskirti lyčių vaidmenys sovietinėje sistemoje gyvenantiems žmonėms nubrėždavo labai aiškias galimybes ir tikslus. Moteris buvo motina-darbininkė, turėjusi užtikrinti naujos komunistinio statytojų kartos atsiradimą ir puoselėti šeimos židinį, o savo darbu lygiai taip pat prisidėti prie visuomeninės gerovės kūrimo⁶⁶. Toliau paanalizuosime, kaip šie vaizdiniai pasitelkiami formuojant teigiamą požiūrį į tam tikras profesijas.

Viešajame pedagoginiame diskurse galime pastebėti pasikartojantį leitmotyvą, kai konkrečios profesijos yra priskiriamos vienai lyčiai. Štai žurnale „Tarybinė moteris“ dėstoma, kad egzistuoja konkrečios „moteriškos“ profesijos, taip pat aiškinama, kodėl jos turėtų būti naudingesnės pačioms moterims. Anot švietimo specialisto, moterims tinkamos sritys apima mediciną, kultūrą, švietimą, buitinį aptarnavimą, projektavimą, o štai chemijos ar inžinerinės specialybės – ne moterims. Greta to siūloma moterims dirbti tik pusę etato, o būsimą profesiją derinti su „pasiruošimu šeimai ir vaikų auklėjimu“⁶⁷. Kartais pasitelkiami ir pseudomedicininiai teiginiai siekiant parodyti moters biologinį pašaukimą, ir teigiama, kad „jos nervų sistemą apibūdina motinystės funkcija“, dėl šios priežasties mergaitė, rinkdamasi profesiją, turėtų vengti sunkių fizinių darbų (pvz., statybose), nes tai griauna jos moteriškumą⁶⁸. Tokia prieiga galiausiai taikyta mergaites skatinant stoti į technikumus arba profesines mokyklas – raginta imtis tokių lengviau su motinyste suderinamų profesijų kaip, pavyzdžiui, apskaitininkės, meistrės, slaugės, siuvėjos, nes, anot pedagogikos specialistų, tada lieka laiko pirminiam darbui – motinystei, bet tuo pat metu prisidėti ir prie sovietinės visuomenės kūrimo⁶⁹. Taigi galime pastebėti, kad sovietinių socialinių mokslų atstovai manipuliuoja „patogiausiais argumentais“, kad moterys ir toliau užtikrintų savo reprodukcinę funkciją ir kartu bent dalinai užpildytų sovietinės visuomenės gerovę kuriančias profesijas. Svarbu pažymėti, kad šioje profesinio orientavimo perspektyvoje mergaitė vis dar yra objektyvizuojama, o psichologizuotas kompleksinis jos vaizdinys naudojamas manipuliaciniais tikslais, siekiant įrodyti vos dvi svarbiausias ją įprasminančias socialines funkcijas.

Ryškesnis vyriškos lyties profesinių pasirinkimų lūkesčių projektavimas pedagoginėje literatūroje pastebimas tik nuo aštunto dešimtmečio vidurio. Iki šio laikotarpio dau-

⁶⁶ Plačiau apie tai žr. *Gender Politics and Everyday Life in State Socialist Eastern and Central Europe; Gender, Equality and Difference During And After State Socialism...*

⁶⁷ Tegul jos žino tiesą, *Tarybinė moteris*, 1968, nr. 4, p. 7–8.

⁶⁸ Ten pat, p. 7–8.

⁶⁹ M. Lazauskienė, Pokalbiai apie mergaitės garbę, *Tarybinis mokytojas*, 1973, nr. 32, p. 5; E. Eljosaitytė, Duktė ir jos profesija, *Tarybinė moteris*, 1967, nr. 8, p. 14.

giau dėmesio skirta bendroms „vaiko“ profesinio orientavimo, darbinio auklėjimo problemoms, daugiausia akcentuojant mergaitės reprodukcinę pareigą. Aštunto dešimtmečio antroje pusėje gerėjant gyventojų buities sąlygoms, augant perkamajai galiai ir plintant vartojimo kultūrai, tekstuose, aptarinėjančiuose profesinį orientavimą, pradedama kovoti su „karjerizmo“ samprata, kuri, anot autorių, ypač išplito tarp vyriškos lyties jaunimo⁷⁰. Straipsniuose dažnai akcentuojama, jog vaikinams reikia aiškinti, kad jie turėtų labiau kreipti dėmesį į savo galimybes, o ne siekti tik prestižinių specialybių. Rekomendacinėje literatūroje bandoma įteigti, kad paprastų techninės ar statybinės pakraipos darbininkų atlyginimai neretai prilygsta specialistų su aukštuoju išsilavinimu. Greta, kaip ir anksčiau, bandoma apeliuoti į visuomeninį interesą, į moralinę pareigą dirbti visuomenės labui⁷¹.

Pagrindine problema pedagoginiame diskurse, kuriame analizuojamas galimas poveikis vaikams ir jaunuoliams pasirenkant darbininkiškas profesijas, įvardijama tėvų įtaka. Rekomendacinėje literatūroje teigiama, kad tėvai privalo vaiką „nuleisti ant žemės“, kad šis nepriimtų skubotų sprendimų ir atsižvelgtų į mokyklos personalo pastabas bei objektyviai vertintų savo gabumus⁷². Tokia prieiga rekomenduojama, nes tėvai, anot autorių, neretai pervertina savo vaikų gabumus, arba dar blogiau – neįvertina jų stipriųjų pusių ir siekia vaiką stumti tik į „prestižines“ profesijas, taip jį klaidindami⁷³. Taigi galime pastebėti pasikartojantį leitmotyvą, kai šeima vėl vaizduojama kaip nepakankamai kompetentinga patarti vaikui, ir tėvai, užuot aktyviai profesiškai orientavę, turi jam „netrukdyti“.

Paanalizavus, kaip viešajame diskurse projektuojami profesiniai lūkesčiai, galime įžvelgti sovietinei pedagogikai būdingą paradoksą. Klasikinėje sovietinėje pedagoginėje linijoje nuolat teigiama, kad visi darbai ir visos profesijos yra lygiavertės, kalbama apie neribotas profesines ambicijas, sovietinės visuomenės egalitarinį pradą, kai visi turi galimybes tapti mediku, menininku ar kosmonautu. Vis dėlto pedagoginės psichologijos literatūroje galime pastebėti, kad dažnai akcentuojamos labai konkrečios profesijos, į kurias vaikai turi būti orientuojami. Tokio tipo praktiniuose patarimuose nesunku įžvelgti naratyvą, kurio esmė – vaiką gražinti į realybę ir „suorientuoti“ prie „reikalingesnės“, lyčių vaidmenų ir ekonominiu požiūriu „tinkamesnės“ profesijos. Kita vertus, tai rodo ir gana įdomią tendenciją, kad darbas iš esmės vėlyvojo sovietmečio periodu nebelaikomas neginčijama vertybe. Vertingo, visuomenei naudingo darbo samprata formuojama ant itin selektyvaus turinio – propaguojant tik valstybei naudingiausias profesijas.

⁷⁰ J. Žilionis, Svarbiausia įtikinti, *Šeima*, 1978, nr. 8, l. 8–9.

⁷¹ J. Uzdila, Svarbiausia – vidinė esmė, ten pat, nr. 7, p. 27–29.

⁷² L. Jovaiša, Kurio keliu?, ten pat, 1974, nr. 5, p. 7–8.

⁷³ L. Jovaiša, Z. Bartnikienė, Profesinio orientavimo kabinetas ir mokykla, *Tarybinė mokykla*, 1976, nr. 10, p. 4–8.

Taigi galime įžvelgti, kad čia profesinio orientavimo metodai projektuojami kaip tam tikros socialinės kontrolės priemonės, o paties reiškinio esmingiausia dalis apie vaiko orientavimą įgauna elementaraus nukreipimo funkciją, kas suponuoja, kad modernizuota vaiko samprata ir profesinio orientavimo metodai naudojami tik kaip „priedanga“. Kitu atveju tai rodo vidinius pedagoginės teorijos ir praktinių rekomendacijų nesutapimus.

Praktinio darbo pamokos: miesto ir kaimo atvejai

Šiame skyrelyje aptarsime, kaip darbinis auklėjimas buvo įgyvendinamas per politechninio mokymo sistemą ir kokias formas jis įgavo dviejose socialinėse sovietinės Lietuvos erdvėse. Ši straipsnio dalis padės atskleisti ankstyvasias „profesinio orientavimo per veiksmą“ praktikas ir fiksuoti kai kurias modernizuotas jų išraiškas. Analizuojami du atvejai: 1) miesto, kur daugiausia telkėsi kultūrinė inteligentija, nomenklatūra, pramonės darbininkai ir 2) kaimo gyvenvietės tipo, kur daugiausia gyveno kolūkių darbininkų šeimos.

Politechnizacijai ir gamybinio mokymo pradžiai Lietuvos švietimo sistemoje būdingas ryškus materialinis ir žinių, būtinų mokinių praktinei veiklai, trūkumas (inventoriaus, specialistų trūkumas, nekompetencija). Dėl to ypač gamybinis mokymas dažnai „strigdavo“, o darbinis auklėjimas tapdavo tiesiog „nemokama darbo jėga“ tvarkant mokyklą ar jos aplinką, kolūkius. Pavyzdžiui, kaimo gyvenvietėse vyresni moksleiviai būdavo paskirstomi po artimiausias pramonės ar ūkio įstaigas – įvairias parduotuves, pienines, karvides, kolūkius, kuriuose privalėjo atlikti praktiką⁷⁴. Toks paskirstymas priklausė nuo vietovės specifikos ar galimų įmonių, įstaigų bendradarbiavimo su mokyklomis⁷⁵. Visgi teorinėse gairėse ypač akcentuojamas techninis mokymas, kaip gamybinio mokymo sudedamoji dalis, dėl inventoriaus trūkumo kaimo vietovėse neretai būdavo kolūkio „geros valios“ išraiška, kai vaikai būdavo supažindinami su senesne technika, ar iniciatyvesnio mokytojo išmonės dalykas – taisoma, išbandoma mokykloje esanti technika (pavyzdžiui, traktoriai)⁷⁶. Blogiausiu atveju tokia praktika išvis nevykdavo. Štai Musninkų vidurinės mokyklos gamybinės klasės vadovas peikiamas, kad nevyko visos numatytos praktikos, mokiniai nelanko užsiėmimų, geografinėje aikštelėje nevykdomi jokie stebėjimai, o ir pats pedagogas paviršutiniškai atlieka savo darbą⁷⁷. Viena priežasčių, kodėl ne iki galo buvo

⁷⁴ Musninkų vidurinės mokyklos pedagogų 1963 06 06 posėdžio protokolas, Vilniaus regioninis valstybės archyvas (toliau – VRVA), f. 252, ap. 1, b. 17, l. 21.

⁷⁵ M. M a t t h e w s, min. veik., p. 21–22.

⁷⁶ Interviu su Kvėdarnos mokyklos mokytojais E. I. ir Z. I., 2018 02 24.

⁷⁷ Musninkų vidurinės mokyklos pedagogų 1962 12 03 posėdžio protokolas, VRVA, f. 252, ap. 1, b. 17, l. 4.

lankoma ar dalyvaujama darbinėje praktikoje, buvo susijusi su tuo, jog kaimo vaikai ir paaugliai didžiąją dalį savo laiko turėjo skirti ūkio darbams prie namų, ar neretai turėdavo už tėvus atidirbti kolūkyje. Mokytojai ir patys moksleiviai atsimena, kaip tekdavo praleisti ne tik praktikos darbus, bet ir įprastines pamokas, nes dar prieš mokyklą vaikai turėdavo nudirbti visus pagrindinius ūkio darbus: pamelžti karves, pašerti gyvulius, nuvesti į ganyklas, ravėti ir pan.⁷⁸ Sudėtingas laikas būdavo ir bulviakasis, nes tuo metu reikėdavo važiuoti ne tik į kolūkius kasti bulvių, bet nusiimti ir savo derlių. Miroslavo mokyklos mokinė pamena, kad į tokius mokyklos organizuojamus rudens darbus reikėdavo vykti su darbine apranga, o mokyklos administracija iš anksto vaikams nepranešdavo, kurią tiksliai dieną jie privalės važiuoti kasti bulvių. Mokiniai visą savaitę būdavo verčiami eiti į mokyklą su darbine apranga ir bet kurią dieną galėjo būti išvežti nuimti derlių kolūkyje⁷⁹. Dėl šios priežasties vaikai tam tikru metų laiku praleisdavo pamokas. Iš archyvinių dokumentų ir respondentų pasakojimų galime daryti išvadą, kad mokyklos personalas, žinodamas nelankymo aplinkybes, atlaidžiau žiūrėdavo į tokius mokinius ar jų laikiną nepažangumą. Kita vertus, tokios praktikos ryškiausiai iliustruoja su gamybinio mokymu sovietinės Lietuvos švietimo sistemoje išryškėjusias problemas – mokinių darbas mažino bendrą mokinių pažangumą, didino mokyklos nelankymą, apskritai mokyklinį dalykinį mokymą nustūmė į antrą planą. Taip pat rodo, kad politechninio mokymo etiketė būdavo užkabinama tiesiog ant privalomų kolūkio darbų, tokių kaip derliaus nuėmimas ir pan.

Geriausiai sovietinės darbo „kultūros“ specifiką moksleiviai galėjo perprasti imdamiesi apmokamų vasaros darbų. Šis reiškinys tiek kaime, tiek pramoninio tipo miestuose buvo gana išplitęs. Jaunuoliai būdavo įdarbinami įvairiausiuose darbuose priklausomai nuo vietovės specifikos, o uždirbtus pinigus atiduodavo tėvams arba nusipirkdavo būtiniausių daiktų – batų, paltų, mokymosi reikmenų⁸⁰. Iš respondentų pasakojimų galime pastebėti, kad moksleiviai galėjo būti įdarbinami ir vietoj kvalifikuoto specialisto. Vėžaičių aštuonmetės mokyklos mokinys pasakoja, kaip juos su keliais draugais atrinko į eksperimentinio tarybinio ūkio laboratoriją, kur apmokė sverti ir užrašinėti, stebėti pokyčius per mikroskopą ir viską dokumentuoti⁸¹. Kvedarnos vidurinės mokyklos moksleivis, vieną vasarą su draugais įsidarbinęs melioracijos stotyje, per vasarą kasdavo kanalus ir klodavo drenažo vamzdelius⁸². Galimas darbuotojų trūkumas vykstant sparčiai melioracijos sistemos plėtrai ir chemizacijai Sovietų Lietuvos ūkyje septinto dešimtmečio viduryje

⁷⁸ Interviu su Kvedarnos mokyklos mokytojais E. I. ir Z. I., 2018 02 24; interviu su Miroslavo vidurinės mokyklos moksleive Z. B., 2018 02 05; interviu su Miroslavo vidurinės mokyklos moksleive D. K., 2018 02 08.

⁷⁹ Interviu su Miroslavo vidurinės mokyklos moksleive Z. B., 2018 02 05.

⁸⁰ Ten pat.

⁸¹ Interviu su Vėžaičių aštuonmetės mokyklos mokiniu M. L., 2018 02 23.

⁸² Interviu su Kvedarnos vidurinės mokyklos moksleiviu G. V., 2018 02 24.

susidūrė su darbininkų trūkumu, todėl atsigręžta į paauglius. Jie buvo suinteresuoti per vasarą užsidirbti bent šiek tiek pinigų, kita vertus, galima būtų manyti, kad vaikams už tokio pobūdžio darbą buvo mokama kur kas mažiau, nei įdarbinus suaugusįjį. Galime matyti, kad tam tikrų pramonės ar žemės ūkio šakų sparti plėtra veikė ir vaikų kasdienybės veiklas, užimtumą bei materialinę gerovę.

Tuo metu miesto mokinių darbinį auklėjimą, apjungiantį tiek teorines žinias, tiek praktikos darbus, kur kas labiau „apribojo“ asfaltas. Nors prie mokyklų ir būta galimybės išmokti žemės ūkio elementarių darbų (buvo įrengti šiltnamiai ar bandomieji daržai), gamybinės dirbtuvės, didžiausia darbinės praktikos dalis miesto mokyklose vykdavo darbų pamokose ir apimdavo rankdarbius, automobilizmą, instrumentų gamybą ir t. t. (veiklos sritis buvo stengiamasi aktualizuoti gyvenamajai vietai)⁸³. Aplinkos tvarkymas ir priežiūra taip pat buvo praktikos darbai. Vaikai turėdavo patys valyti klases, susitvarkyti suolus – tokias veiklas atsimena didžioji dalis mieste augusių respondentų. Praktikos gretimuose fabrikuose, gamyklose ir kolūkiuose priklausė nuo mokyklos mokymo planų ir nuo vietinių įstaigų geranoriškumo bei poreikių⁸⁴. Tačiau galime pastebėti, kad esminis skirtumas tarp mieste augusio ir kaime augusio moksleivio darbinio ugdymo buvo tas, kad miesto vaikui kur kas rečiau tekdavo dirbti fiziškai ir jis buvo mažiau užsiėmęs nei kaime augęs moksleivis⁸⁵.

Dėl šios priežasties miesto erdvėje itin išplito įvairesnė vaikų užimtumo sistema ir politechninio mokymo pagrindai įgavo vaikams patrauklesnes formas. Viena iš jų – būreliai. Būrelis tapo politechninio mokymo principus sėkmingiausiai jungiančia pomokyklinio švietimo veiklos zona, o profesinio orientavimo naujųjų principų įgyvendinimui atsirado ypač palanki terpė. Tai galima paaiškinti keliais argumentais. Visų pirma, kaip jau minėjome, kaimo mokyklose ypač trūko materialinės bazės. Dėl šios priežasties technikų, automėgėjų, radijo mėgėjų ar kiti inžinerinės pakraipos būreliai negalėjo normaliai veikti arba dažnai išvis neveikė. Todėl kaime plito popamokinė veikla, kuriai nereikėjo materialinės bazės: literatūra, sportas, meno saviveiklos būreliai. Tai patvirtina kaimo mokyklose mokęsi respondentai, kaimo mokyklų ar mažesnių miestelių archyviniai dokumentai.

Visų antra, dėl intensyvios dienotvarkės (mokykla, pamokų ruoša, pagalba šeimos ūkyje) kolūkiečių darbininkų vaikai fiziškai neturėjo laiko lankyti būrelius⁸⁶. Viena res-

⁸³ Interviu su Vilniaus Salomėjos Nėries vidurinės mokyklos moksleiviu A. M., 2018 01 22; interviu su Kauno 29-osios vidurinės mokyklos moksleive A. B., 2018 02 19.

⁸⁴ Interviu su Vilniaus Salomėjos Nėries vidurinės mokyklos direktoriumi V. K. 2012 03 29; interviu su Alytaus 7-osios vidurinės mokyklos direktoriaus pavaduotoja I. L., 2018 02 06.

⁸⁵ Žinoma, pasitaikydavo išimčių, kai vaikai vasaros atostogoms būdavo išvežami į kaimą ir padėdavo seneliams ar giminaičiams dirbti ūkyje.

⁸⁶ Interviu su Miroslavo vidurinės mokyklos moksleive Z. B., 2018 02 05; interviu su Miroslavo vidurinės mokyklos moksleive R. P., 2018 02 07.

pondentė pamena, kad jos mokykloje buvo paplitusi praktika į būrelius įrašyti fiktyviai, kad mokykloje būtų bent formaliai veikiančių būrelių, mat niekas neturėjo laiko jų lankyti⁸⁷. Mieste techninio, sportinio, meninio ir humanitarinio pobūdžio būreliai buvo labiau paplitę dėl išvystytos pionierių ir komjaunimo organizacijų veiklos ir kitų pomokyklinio švietimo institucijų infrastruktūros (Jaunųjų technikų stotys, Pionierių rūmai, sporto mokyklos ir t. t.), dėl geresnės mokyklų materialinės bazės. Tai patvirtina ir mieste gyvenusių vaikų pasakojimai – didžioji dalis respondentų atsimena, kad būrelių būta daug, tad jie bandydavo vis naujus užsiėmimus, ieškodavo, kokia veikla jiems patinka. Pavyzdžiui, Kauno miesto mokyklos mokinė pamena, kad išbandė nemažai įvairios popamokinės veiklos: liaudies ir pramoginius šokius, krepšinį, meninę gimnastiką, plaukimą, dailių čiuožimą⁸⁸. Būrelis leido vaikams „pasimatuoti“ daug skirtingų veiklų, kartu vaikai gaudavo papildomos informacijos ir konsultacijų, čia buvo ugdoma ir motyvacinė sistema, teorinės žinios apjungiamos su praktika⁸⁹. Taigi galėtume laikyti, kad būrelis buvo ta erdvė, kuri išties leido pritaikyti modernizuotos politechninio mokymo sistemos principus, juolab kad būrelis (ypač pionierių ar komjaunimo organizacijose) privalėjo užtikrinti ir ideologinio auklėjimo pagrindus.

Taigi galime daryti išvadą, kad politechninis mokymas kaimo aplinkoje apsiribodavo eiliniais privalomais kolūkio darbais, taip ypač „suagrarinant“ ar netgi formalizuojant visą politechninio lavinimo procesą. O miesto aplinkos materialinės ir socialinės sąlygos leido išpopuliarėti specifinei ugdymo formai – būreliams, kurie tapo erdve, apjungusia tiek politechninio mokymo idėjas, tiek naują metodologinę profesinio orientavimo priemonę.

Profesijos pa(s)rinkimo praktikos mieste ir kaime

Aptarus, kaip politechninio mokymo sistema reiškėsi ugdymo procese, pravartu pažvelgti, kokie buvo realūs naujųjų profesinio orientavimo metodų, modernizavus politechnizavimo sistemą, rezultatai nukreipiant vaikus į reikalingiausias sovietinei visuomenei profesijas. Taip pat svarbu pažvelgti, kokios bendrosios tendencijos ir / ar skirtumai buvo būdingi miesto ir kaimo jaunuomenei, kalbant apie profesijos pasirinkimą ar tolesnį mokymąsi.

Viena reikšmingiausių įtakų vaikams renkant profesijas buvo susijusi su gyvenamos aplinkos socialine diferenciacija, kuri ypač aiškiai pasireiškė miesto mokyklose. Sovietiniu laikotarpiu į mokyklas būdavo priskiriama pagal gyvenamąją vietą. Kultūrinės ir politinės inteligentijos atstovai daugiausia telkdavosi miestų centruose, tad nenuosta-

⁸⁷ Interviu su Miroslavo vidurinės mokyklos moksleive Z. B., 2018 02 05.

⁸⁸ Interviu su Kauno 29-osios vidurinės mokyklos moksleive A. B., 2018 02 19.

⁸⁹ I. K e s t e r e, A. K r ū z e, min. veik., p. 99.

bu, kad ir ten buvusiose mokyklose tokių šeimų vaikų būdavo daugiausia⁹⁰. Pavyzdžiui, Vilniuje viena iš tokių mokyklų tapo Salomėjos Nėries vidurinė mokykla. Kultūrinės ir politinės inteligentijos šeimų vertybinės orientacijos buvo viena iš priežasčių, nulėmusių ir vaikų neigiamą santykį su profesinėmis mokyklomis, ir į prioritetų sąrašą iškėlusį universitetinį išsilavinimą. Kaip rašė K. Raškauskas, ištisę į aukštąjį mokslą buvo orientuojami 94 proc. miesto inteligentijos vaikų⁹¹. Tokias tendencijas nesunkiai patvirtina ir pedagogų patirtys šiose mokyklose: „mokėsi sovietinio elito vaikai ir jie paprastai į jokiais profesines nestodavo“⁹². Aukštojo mokslo prioretizavimą taip pat būtų galima aiškinti ir tuo, kad vaikai neretai dėl susikurto tėvų socialinio kapitalo ar lengvesnio įsitvirtinimo toje pačioje srityje pasirinkdavo tėvų pramintą kelią. Tokias tendencijas galime matyti daugelio respondentų pasakojimuose apie tai, kaip vaikai pasekė tėvų pėdomis ir tapo pedagogais, kultūros darbuotojais, inžinieriais ir pan.

Orientuotis į aukštąjį mokslą taip pat skatino ir itin paplitusi „prestižinių profesijų“ samprata, populiarė ne tik inteligentijos sluoksniuose, bet ir kur kas platesniame sovietinės visuomenės šeimų kontingente tiek mieste, tiek kaimo gyvenvietėse. Ketinantys stoti aiškiai skyrė „prestižines“ ir „neprestižines“ profesijas. Anot K. Raškausko, Baltijos šalių vidurinių ir profesinių mokymo įstaigų abiturientai sovietiniu laikotarpiu labiausiai vertino gydytojo, mokslo darbuotojo, teisininko, aktoriaus, pedagogo ir inžinieriaus specialybes⁹³. Tokias tendencijas patvirtina ir to meto šaltiniai. Štai 1964 m. žurnalas „Jaunimo gretos“ paprašė savo jaunųjų mokyklinio amžiaus skaitytojų užpildyti anketą apie mokyklinio mokymo, būsimos profesijos pasirinkimus. Anketoje klausta, ar vaikai džiaugiasi dešimties mokslo metų įvedimu Sovietų Sąjungos vidurinėje mokykloje⁹⁴ ir ar iš esmės yra patenkinti gamybiniu mokymu⁹⁵. Mums aktualiausias anketos klausimas: „kokios jūsų ateities svajonės?“, kurį mokiniai suprato kaip klausimą „kuo norėtum dirbti?“ Verta pabrėžti, kad toks klausimo supratimas mums parodo, kad vaikai visgi buvo stipriai paveikti naratyvo, teigiančio, kad asmens saviidentifikacija galima tik per darbinę veiklą. Didžioji dalis respondentų svajojo apie medicininės ir inžinerinės-techninės specialybes⁹⁶. Pateikėjai taip pat patvirtina, kad mokymasis profesinėse mokyklose laikytas

⁹⁰ Ten pat, p. 109.

⁹¹ K. R a š k a u s k a s, min. veik., p. 114.

⁹² Interviu su Vilniaus Salomėjos Nėries vidurinės mokyklos mokytoja V. U., 2012 05 04.

⁹³ K. R a š k a u s k a s, min. veik., p. 114–115.

⁹⁴ Ši reforma nepasiteisino ir 1965/66 m. m. grįžta prie vienuolikos klasių mokslo metų. Žr. R. M i s i ū n a s, R. T a a g e p e r a, min. veik., p. 202.

⁹⁵ Moksleivių apklausos anketos, Lietuvos literatūros ir meno archyvas (toliau – LLMA), f. 77, ap. 1, b. 108, l. 69–90.

⁹⁶ Archyvinėje byloje saugoma 17 devintokų anketų, deja, jose nurodyti tik vardai, apie gyvenamąją vietą informacijos nėra. Iš 17 devintokų apie medicininę specialybę svajoja 5 moksleiviai, inžinerinio techninio tipo

„neprestiziniu“ – ypač miesto aplinkoje⁹⁷. Štai vienos respondentės pasakojime aiškiai matyti, kad darbininko profesiją jaunuomenė dažnai vertino neigiamai. Vilniaus S. Neries vidurinės mokyklos mokinės draugė per ekskursiją į radijo komponentų gamyklą pamačiusi rudas darbininkų aprangas ir slegiančią aplinką, iškart nusprendė „pasitempti“ moksluose ir baigti vidurinę mokyklą⁹⁸.

Tačiau toks moksleivių „pasiryžimas“ nesirinkti gamybinių profesijų ne visada buvo naudingas mokyklai. Profesiniame orientavime buvo gana griežta kvotų sistema, kurią ugdymo institucijai buvo privalu įvykdyti, jeigu ji nenorėjo „aiškintis“ aukštesnėms institucijoms⁹⁹. Pavyzdžiui, Vilniaus miesto Salomėjos Neries vidurinės mokyklos archyvuiniuose dokumentuose konstatuojama, kad 1974–1975 m. m. mokinių siuntimo į profesines technines mokyklas kvotos įvykdytos tik 50 proc.¹⁰⁰ Taigi būtinumas įvykdyti valstybės užsakymą ir užtikrinti atitinkamą skaičių būsimų specialistų skatino pedagogus „užmiršti“ teorines rekomendacijas ir imtis „improvizacijų“, siekiant tam tikrą dalį moksleivių nukreipti į profesines mokyklas.

Buvęs Vilniaus miesto S. Neries mokyklos darbuotojas pasakojo, kad toks procesas įgavo net specifinį „išorientavimo“ terminą:

Nu žinot, ką mes galėjom... matot tas profesinis orientavimas buvo aštuntoj klasei, taigi profesinės mokyklos, tais laikais buvo toks bjaurus terminas, išorientuot – atsikratyt, kitaip tariant, nu išstumt mokinį iš mokyklos, kuris buvo mažai motyvuotas, nelabai drausmingas, tarkim su nukrypimais tam tikrais į kokius hipius ir mokėsi prasčiau¹⁰¹.

Darbininkiška profesija iš esmės buvo siūloma vaikams, neatitinkantiems „gero mokinio“ standarto ir griežtų „normalumo“ reikalavimų. Sprendžiant profesinio orientavimo problemą kaimo mokyklose, buvo stengiamasi išspręsti ir mokinių pažangumo problemą, kuri taip pat buvo viena iš socialistinio lenktyniavimo kategorijų. Kaimo mokyklose mokėsi mažiau moksleivių, prasčiau besimokantys stipriai gadindavo bendrąją pažangumo statistiką. Todėl buvo paplitusi praktika „nemokšas“ išstumti iš mokyklos, taip išsprendžiant abi problemas¹⁰².

specialybės – 5 moksleiviai, aktorystę – 2 moksleiviai, konduktoriumi, chemiku ir pardavėja ketina tapti – po 1 moksleivį. Likę 2 moksleiviai neapsisprendė, ten pat, l. 69–90.

⁹⁷ Interviu su Alytaus 7-osios vidurinės mokyklos direktoriaus pavaduotoja I. L., 2018 02 06; interviu su Vilniaus Salomėjos Neries vidurinės mokyklos moksleiviu A. M., 2018 01 22.

⁹⁸ Interviu su Vilniaus Salomėjos Neries mokyklos mokinė S. B., 2018 01 06.

⁹⁹ Interviu su Vilniaus Salomėjos Neries mokyklos direktoriumi V. K., 2012 03 29; interviu su Alytaus 7-osios vidurinės mokyklos direktoriaus pavaduotoja I. L., 2018 02 06.

¹⁰⁰ Lietuvos komunistų partijos (toliau – LKP) Salomėjos Neries vidurinės mokyklos pirminės partinės organizacijos 1975 10 07 atviro partinio susirinkimo protokolas, LYA, f. 7749, ap. 2, b. 14, l. 53.

¹⁰¹ Interviu su Vilniaus Salomėjos Neries mokyklos direktoriumi V. K., 2012 03 29.

¹⁰² Interviu su Kvėdarnos mokyklos mokytojais E. I. ir Z. I., 2018 02 24.

Kita vertus, tėvų socialinė padėtis, užimamos pareigos vaikų „normalumo“ kategorijas tarp pedagogų galėjo koreguoti ir, be jokios abejonės, turėjo didelę įtaką tokiam moksleivių profesiniam „išorientavimui“ visuose Lietuvos geografiniuose arealuose. Alytaus 2-osios vidurinės mokyklos mokinys prisimena, kad nors jis nebuvo pirmūnas, pedagogai nedrįsdavo jam siūlyti eiti į specialiojo lavinimo, profesines mokyklas, nes tėvai taip pat dirbo ugdymo institucijose¹⁰³. Pasitaikydavo atvejų, kai tėvai visais būdais bandydavo savo vaiką „įtaisyti“ jo pasirinktoje specialybėje, nors jo įgūdžių nebūtinai užtekdavo, norint mokytis pasirinktą dalyką. Todėl buvo paplitusi praktika, kai tėvai dažnai pasitelkdavo tiek materialinius, tiek socialinius išteklius, kad jų vaikas įstotų į norimą profesiją¹⁰⁴. Pažintys stojant mokytis į aukštąsias mokyklas buvo įprastas dalykas¹⁰⁵. Šioje vietoje bene ryškiausiai atsiskleidžia disonansas tarp viešai deklaruojamos darbo – kaip esminės komunistinės vertybės išaukštinimo ir realių sovietinės visuomenės gyventojų praktikų. Negana to, pedagogo siekis apsaugoti nuo kritikos ar sankcijų iš mokyklos administracijos ar aukštesnių švietimo organų, matyt, dar labiau užaštrino darbininko neigiamo įvaizdžio išplitimą. Galime taip pat pastebėti, kad realios profesinio orientavimo praktikos įgavo iškraipytas pedagoginių rekomendacijų neatitinkančias formas.

Kitas svarbus reiškinys, lėmęs profesijos pasirinkimo tendencijas, buvo išvystyta pomokyklinė vaikų veikla. Respondentų pasakojimuose matomas leitmotyvas, kai konkrečių būrelių veikla, organizuojamos išvykos ar net būrelių vadovų asmeniniai interesai turėjo įtakos jų apsisprendimui toliau mąstant apie profesijos pasirinkimą¹⁰⁶. Turint tai omenyje, verta šiek tiek plačiau patyrinėti techninės pakraipos būrelių atvejį sovietmečio Lietuvoje. Mat išplitusi techninių būrelių infrastruktūra, tiek institucinis atsiskyrimas (Jaunųjų technikų stotys) rodė ypatingą švietimo sistemos dėmesį siekiant moksleivius sudominti būtent techninės pakraipos specialybėmis. 1970 m. Lietuvoje užfiksuota 11 jaunųjų technikų stočių¹⁰⁷, 1988 m. šis skaičius išaugo iki 23¹⁰⁸. Įdomu tai, kad respondentų susidomėjimas šiais būreliais buvo grindžiamas galimybe „sukurti kažką naujo“ ar patobulinti jau turimą techniką¹⁰⁹. Žinoma, toks santykis galėjo atsirasti dėl nuolatinio prekių stygiaus ir augančio prekių ir paslaugų poreikio susikritimo. Kita vertus, nereiktų

¹⁰³ Interviu su Alytaus 1-osios vidurinės mokyklos moksleiviu A. L., 2018 01 05.

¹⁰⁴ Interviu su Alytaus 7-osios vidurinės mokyklos direktoriaus pavaduotoja I. L., 2018 02 06.

¹⁰⁵ Plačiau žr. R. S i n - K w o k W o n g, Occupational Attainment in Eastern Europe under Socialism, *Research in Social Stratification and Mobility*, vol. 19, 2002, p. 191–230.

¹⁰⁶ Interviu su Kvėdarnos vidurinės mokyklos moksleiviu G. V., 2018 02 24.

¹⁰⁷ A. B e n d ž i u s, min. veik., p. 114.

¹⁰⁸ I. Z a l e s k i e n ė, Lietuvos moksleivių papildomo ugdymo patirtis, *Moksleivių papildomas ugdymas. Straipsnių rinkinys*, sud. I. Zaleskienė, Vilnius, 1994, p. 12.

¹⁰⁹ Interviu su Kvėdarnos vidurinės mokyklos moksleiviu G. V., 2018 02 24; interviu su Vilniaus Salomėjos Nėries mokyklos mokinė S. B., 2018 01 06.

atmesti galimybės, kad techninės pažangos hiperbolizavimas viešojoje erdvėje stipriai paveikė ir jauniausiųjų sovietinės visuomenės narių kasdienybę. Bet koku atveju jaunųjų konstruktorių, technikų, aviamodelistų, fizikų būreliai leido vaikui bent iš dalies prisiliesti prie sovietinės techninės pažangos ir galbūt netgi išpopuliarino dalį inžinerinių specialybių. Taigi galėtume manyti, kad būtent pomokyklinė vaikų užimtumo sistema tapo ta vienintele sisteminiu švietimo dalimi, kuri sugebėjo dalinai įgyvendinti modernizuoto profesinio orientavimo idėjas – atsižvelgė į vaiko intereso ugdymą bei pasiūlė galimybes išmėginti įvairias sritis, atsižvelgiant į individualias vaiko savybes.

Kaimo tipo gyvenvietėse profesijos pasirinkimo specifika išties skyrėsi nuo miesto. Čia tolesnio mokymosi klausimas buvo glaudžiai susijęs su dvejų tipų lūkesčiais. Pirmasis lūkestis – fiziškai lengvesnio gyvenimo siekis. Galime matyti pasikartojantį leitmotyvą, kai jaunuoliai, „paragavę“ sunkaus fizinio darbo, norėdavo ištrūkti iš kaimo ir pabėgti nuo nuolatinių sunkių lauko darbų: „žinokit, aš to kaimo tiek buvau pasisotinus <...> taip sunkiai tekę dirbti daug... ir mačiau, kaip sunku... žinokit bėgau aš nuo to kolūkio“¹¹⁰. Respondentė taip pat prisimena, kad iš visų, baigusių 11 klasių, kaime liko gal tik vienas¹¹¹. Nors toks prisiminimas nebūtinai faktiškai teisingas, tačiau tai iš esmės atliepia bendrąsias emigracijos iš kaimų į miestus tendencijas. Pramonės plėtra, didėjanti urbanizacija miestuose jaunimą paskatindavo ieškoti lengvesnio, geriau apmokamo ir socialinį saugumą garantuojančio darbo miesto aplinkoje¹¹². Anksčiau aptartos ir „prestižinėmis“ laikomos profesijos, ypač kaimo vietovėse, buvo aiškiai siejamos su socialinio mobilumo galimybe. Kolūkiečių šeimoje gimę vaikai galėjo ištrūkti iš kolūkio ir savo ateitį sieti su miestietišku gyvenimo būdu.

Antrasis lūkestis buvo susijęs su pareiga prisidėti prie visuomeninės gerovės (idealistinis faktorius) ir pareiga padėti šeimai. Vaikus paveikdavo pažadai apie geras darbo sąlygas, garantuotas darbo vietas. Kaimo tipo gyvenvietėse buvo išplitusi praktika „verbuoti“ sau specialistus – tokia praktika pasitaikydavo ir gamyklose, fabrikuose. Viena pateikėja pamena, kad iš Mirosłave esančio kolūkio jie mokykloje nuolat sulaukdavo partinių organizacijų sekretorių, kurie „reklamuodavo“ naujus modernius kolūkių kompleksus ir kviesdavo dirbti. Taip pat kolūkio pirmininkas siūlydavo stipendijas, kad moksleiviai stotų į žemės ūkio specialybes ir jas baigę atvyktų dirbti į kolūki¹¹³. Kaimo gyvenvietėse tokia praktika, kai bandyta prisivilioti kvalifikuotos darbo jėgos, buvo išties dažna¹¹⁴.

¹¹⁰ Interviu su Mirosłavo vidurinės mokyklos moksleive Z. B., 2018 02 05.

¹¹¹ Ten pat.

¹¹² 1970 m. miestuose gyveno jau pusė Lietuvos gyventojų. Žr. *Lietuva 1940–1990: okupuotos Lietuvos istorija*, sud. A. Anušauskas, Vilnius, 2007, p. 512. Alytus, kaip pramoninis miestas, augo itin sparčiai, todėl pateikėjai dažnai pažymi, kad gyventojai iš aplinkinių kolūkinčių gyvenviečių kūrėsi būtent Alytuje.

¹¹³ Interviu su Mirosłavo vidurinės mokyklos moksleive Z. B., 2018 02 05.

¹¹⁴ A. P o v i l i ū n a s, *Žemės ūkis – Lietuvos kaimo gyvybingumo veiksnys, Žemės ūkio mokslai*, t. 19, 2012, nr. 3, p. ix.

Kartu atsakomybė šeimai nulemdavo tai, kad kaime augę jaunuoliai dažnai pasirinkdavo mokymo institucijas (technikumus) artimiausiame mieste, kad esant reikalui galėtų bent savaitgaliais padėti dirbti ūkio darbus namuose¹¹⁵.

Taigi galime matyti, kad kaime gyvenusių vaikų profesinius pasirinkimus itin stipriai lėmė jų šeimas supusi kolūkinė struktūra, kuri vaikui renkantis profesiją atliko tiek „pritraukimo“, tiek „nustūmimo“ vaidmenį. Profesinis orientavimas, ypač kaimo vietovėse, vis dar buvo labiau paremtas praktika per darbą, arba dažnu atveju „papirkinėjimu“ siūlant geresnes materialines sąlygas nei pedagoginėse teorijose nurodytais metodais.

Išvados

1. Profesinio orientavimo sisteminis kūrimasis Lietuvoje buvo susijęs su bendrosiomis Sovietų Sąjungoje vykdytomis švietimo sistemos permainomis. Jos atspindėjo valstybės ekonominius poreikius, ūkio modernizacijos politiką, augantį specializuotos darbo jėgos poreikį. Todėl septinto dešimtmečio vidurys laikytinas lūžiniu etapu, kai nuo primityvaus gamybinio mokymo pereinama prie tikslingo specialybės pa(si)rinkimo ir profesinio orientavimo centralizuotos sistemos kūrimo (susitelkiama ties institucine plėtra).

2. Šešto dešimtmečio pabaigoje – septinto pradžioje švietimo sistemoje pradėjo ryškėti modernaus pobūdžio pedagoginės psichologijos idėjos, pasiūliusios sudėtingesnę ir integresnę vaiko sampratą. Tokia nauja prieiga leido iš naujo permąstyti politechninio mokymo metodus sovietinės Lietuvos švietimo sistemoje. Profesinis orientavimas išryškėjo kaip modernizuotos politechninės sistemos naujoji forma, pasiūlusi į vaiko asmenybę orientuotą profesijos „radimo“ ir „pa(si)rinkimo“ kelią, paremtą vaiko pažinimu, intereso ugdymu, motyvacijos svarba. Tačiau naujosios formos lygiai taip pat buvo pasitelktos stiprinant ideologinius šeimos, vaiko, darbo vaizdinius.

3. Viešajame diskurse išpopuliarėjus profesinio orientavimo temoms, itin propaguotos gamybinės specialybės. Praktiniai patarimai apie lyčių vaidmenų požiūriu tinkamas darbininkiškas specialybes buvo formuojami remiantis nauju psychologizuoto vaiko vaizdiniu, jį naudojant manipuliaciniais tikslais. Profesinio orientavimo metodai projektuojami kaip tam tikros socialinės kontrolės priemonės.

4. Kaimo ekonominė padėtis, nuolatinis fizinio vaikų darbo derinimas su privalo- muoju ugdymu iš esmės neleido atsirasti teorinėse gairėse suformuotai politechninio mokymo sistemai. Politechninio mokymo įgyvendinimas kaimo aplinkoje apsiribodavo eiliniaus privalomais kolūkio darbais, taip ypač „suagrarinant“ ar netgi formalizuojant visą politechninio lavinimo procesą. Tuo metu miesto aplinkos materialinės ir socialinės

¹¹⁵ Interviu su Miroslavo vidurinės mokyklos moksleive D. K., 2018 02 05.

sąlygos leido atsirasti specifinei ugdymo salelei, kur techninės pakraipos praktinis mokymas buvo suaktualinamas iki vaiko interesų ir, tikėtina, galėjo pasiekti realių rezultatų.

5. Realioms moksleivio profesinio pasirinkimo tendencijoms didelę įtaką turėjo pedagogų darbas, tėvų vertybinės orientacijos ir gyvenamos aplinkos socioekonominės sąlygos. Mokyklose paplitusi socialinė diferenciacija, išplitusi „prestižinių profesijų“ samprata lėmė itin didelį moksleivių susidomėjimą aukštojo mokslo reikalaujančiomis profesijomis. Tokios valstybės ekonominiais poreikiais prieštaraujančios praktikos skatino profesinio „išorientavimo“ fenomeno susiformavimą, o tai dar labiau užaštrino darbininko neigiamo įvaizdžio išplitimą. Profesinis orientavimas, ypač kaimo vietovėse vis dar buvo labiau paremtas praktika dirbant, arba dažnu atveju „paprkinėjimu“, siūlant geresnes materialines sąlygas, nei pedagoginėse teorijose nurodytais metodais.

6. Politechninio mokymo modernizacija ir sukurtos naujos inovatyvios profesinio orientavimo teorinės formos, turėjusios išspręsti problemas, susijusias su besikeičiančios sovietinės visuomenės poreikiais, įgavo iškraipytas, pedagoginių rekomendacijų neatitinkančias praktikas, liudijančias gilumines sovietinės švietimo sistemos problemas – pedagoginės teorijos ir realių direktyvinių nurodymų (kvotos, soclenktyniavimas) nesuderinamumą.

Publikuoti šaltiniai ir literatūra

Tarybinė mokykla, 1969, 1972, 1976.

Tarybinis mokytojas, 1964.

Tarybinė moteris, 1968, 1967.

Šeima, 1972, 1978.

Pirmieji gamybinio mokymo metai, Vilnius, 1960.

ABRAITYTĖ, Marija. Sovietinės ideologijos diegimas Kauno mokyklose XX a. 7–9 dešimtmečiais. *Darbai ir Dienos*, t. 52, 2009, p. 187–216.

BENDŽIUS, Andrius. *Bendrojo lavinimo ir aukštoji mokykla Tarybų Lietuvoje 1940–1970 m.* Vilnius, 1973.

Democracy in the Russian School: The Reform Movement Since 1984. Ed. B. Eklof, E. Dneprov. Boulder: Westview Press, 1993.

FITZPATRICK, Sheila. *Education and Social Mobility in the Soviet Union 1921–1934*. Cambridge: Cambridge University Press, 1979.

Gender, Equality and Difference During And After State Socialism (Studies in Central and Eastern Europe). Ed. R. Kay. London: Palgrave Macmillan, 2007.

Gender Politics and Everyday Life in State Socialist Eastern and Central Europe. Ed. Sh. Penn, J. Massino. New York: Palgrave Macmillan, 2009.

GRIŠINAITĖ, Rūta. Vaiko ir vaikystės sampratos ir jų kūrimas viešajame vėlyvojo sovietmečio Lietuvos pedagoginiame diskurse (1962–1984). *Lietuvos istorijos studijos*, t. 39, 2017, p. 84–104.

GRAHAM, Loren R., *Science in Russia and the Soviet Union: a Short History*. Cambridge: Cambridge University Press, 1993.

KAŠAUSKIENĖ, Vanda. *Lietuvos mokyklos sovietizacija ir priešinimasis jai 1940–1964 metais*. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2002.

KELLY, Catriona. *Childrens World: Growing up in Russia, 1890–1991*. New Haven and London: Yale University Press, 2008.

ĶESTERE, Iveta, KRŪZE, Aīda. *History of Pedagogy and Educational Sciences in the Baltic Countries from 1940 to 1990: An Overview*. Riga: RaKa, 2013.

KREGŽDĖ, Sigitas. Vaiko asmenybės psichologinė būseną socializacijos procese. In: *Individo socializacija ir šeima: [resp. moksl. konferencijos medžiaga 1972 m. vasario mėn. 2–4 d.]*. Vilnius: [s.n.], 1972.

Lietuva 1940–1990: okupuotos Lietuvos istorija. Sud. A. Anušauskas. Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 2007.

MARCINKEVIČIENĖ, Dalia. Teisiniai socialinės paramos šeimai pagrindai sovietinėje Lietuvoje, 1945–1970 m. *Istorija*, t. 72, 2008, p. 53–61.

MARCINKEVIČIENĖ, Dalia. Būti mama: vaikų priežiūros strategijos sovietinėje Lietuvoje 1945–1970-aisiais metais. *Liaudies kultūra*, 2008, Nr. 6, p. 31–40.

MATTEWS, Merwyn. *Education in the Soviet Union: Policies and Institutions Since Stalin*. Routledge, 2012, p. 5.

MINKOVA, Elena. Pedology as a Complex Science Devoted to the Study of Children in Russia: The History of its Origin and Elimination. *Psychological Thought*, Vol. 5(2), 2012, p. 83–98.

MISIŪNAS, Romualdas, TAAGEPERA, Rein. *Baltijos valstybės: priklausomybės metai 1940–1980*. Vilnius: Mintis, 1992.

O'DELL, Felicity and David LANE. Labour Socialization and Occupational Placement in Soviet Education. *Soviet Studies*, vol. 28, 1976, No. 3, p. 418–429.

PEACOCK, Margaret Elizabeth. *Contested Innocence – Images of the Child in the Cold War*. Dissertation. University of Texas at Austin, 2008.

POVILIŪNAS, Antanas. Žemės ūkis – Lietuvos kaimo gyvybingumo veiksnys. *Žemės ūkio mokslai*, t. 19, 2012, Nr. 3, p. iii–xiii.

Prijaukintos kasdienybės. Sud. D. Marcinkevičienė. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2007.

RAŠKAUSKAS, Kęstutis. Sovietinės Lietuvos inteligentija: sąvokos konstravimas. *Darbai ir dienos*, t. 49, 2008, p. 99–149.

SIN-KWOK WONG, Raymond. Occupational Attainment in Eastern Europe under Socialism. *Research in Social Stratification and Mobility*, vol. 19, 2002, p. 191–230.

SKATKIN, Michail N., COV'JANOV, Georgij S. Nadezhda Krupskaya. *Prospects: the Quarterly Review of Comparative Education*, vol. XXIV, 1994, No. 1/2, p. 1–9.

SUTHERLAND, Jeanne. *Schooling in New Russia: Innovation and Change, 1984–95*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 1999.

SZEKELY, Beatrice Beach. The New Soviet Educational Reform. *Comparative Education Review*, vol. 30, 1986, No. 3, p. 321–343.

ŠVEDAS, Aurimas. Sakytinės istorijos galimybės sovietmečio ir posovietmečio epochos tyrimuose (atminties kultūros ir istorijos politikos problematikos aspektas). *Lietuvos istorijos studijos*, t. 26, 2010, p. 148–161.

THOMPSON Paul. *The Voice of the Past: Oral History*. Oxford: Oxford University Press, 2000.

URBIETIS, Povilas. *Darbinis (technologinis) ugdymas Lietuvos bendrojo lavinimo mokykloje (1918–2003): [mokomoji knyga]*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 2005.

VAISETA, Tomas. *Nuobodulio visuomenė: vėlyvojo sovietmečio Lietuva (1964–1984). Daktaro disertacija*. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2012.

ZAJDA, Joseph. Education for Labour in the USSR. *Comparative Education*, vol. 15, 1979, No. 3, p. 287–299.

ZALESKIENĖ, Irena. Lietuvos moksleivių papildomo ugdymo patirtis. In: *Moksleivių papildomas ugdymas. Straipsnių rinkinys*. Sud. I. Zaleskienė. Vilnius: Pedagogikos institutas, 1994.

ŽUKAUSKAS, Kazys. *Liudies švietimo raida Tarybų Lietuvoje: mokymo priemonė*. Vilnius: [s.n.], 1982.

WATTS, A. G. Careers Guidance: an International Perspective. *Orientación y Sociedad*, 1999, vol. 1, p. 217–234.

Острова утопии: социальное и педагогическое проектирование послевоенной школы (1940–1980–е). Сост. И. Кукулина, М. Майофис, П. Сафронов. Москва: Новое литературное обозрение, 2015.

VOCATIONAL GUIDANCE IN SOVIET LITHUANIA IN 1958–1984: STRUCTURAL, THEORETICAL AND PRACTICAL IMPLEMENTATION

Summary

RŪTA GRIŠINAITĖ

Vocational guidance in the Soviet system of education was considered a high priority of institutional socialisation. Industrialisation and technical modernisation dictated and regulated changes in perception of labour training and vocational guidance and encouraged to promote economically required and favourable occupations in the public discourse. However, in reality, the attempt of the educational staff to direct pupils to vocational education facilities did not correspond with the expectations of parents and children regarding their future. Moreover, children's choices for future occupations were far from accompanying socialist slogans. In order to reveal this complex phenomenon, the article analyses the systematic, theoretical, and practical implementations of vocational guidance in the educational environment of Soviet Lithuania.

The research revealed that educational framework for vocational guidance in Soviet Lithuania was receptive to the changes introduced by educational reforms throughout the Soviet Union. It reflected the government's economic, technical, and agricultural modernization as well as the increasing necessity of specialized manpower and blue-collar workers. The 1970s was the turning point for vocational guidance infrastructure in Lithuania – a huge institutional development took place. Moreover, state administration sectors responsible for economic welfare imposed their considerable influence on the educational system.

The modernisation of the educational discourse in Soviet Lithuania in the 1960s–1970s changed the perception of vocational training in the educational system. Labour education and vocational guidance became the focus of the Soviet educational discourse and offered a child-oriented vocational guidance framework, which was based on the knowledge of the child, motivational, and interest related education. However, this sophisticated approach was used to manipulate children and to ensure adequate supply of professionals for various key industries, alongside with the implementation of ideological tasks.

The actual practices of labour education and professional choices among children were influenced by family values, teachers' approaches, and different socioeconomic conditions that surrounded children in the rural and urban environment. Due to the agricultural structure and collectivization in rural areas, children there were used to physical work. Therefore, their labour education included helping collective farm workers and their own parents during harvest periods. Meanwhile faster modernisation of urban educational spaces and more advanced technical possibilities determined that labour education of children from urban areas was less intense in terms of physical work. The development of the infrastructure of post-school activities in urban areas allowed children to get acquainted with different professions and activities. These circumstances were crucial when making a decision for future professional choices.

Children's future occupational decisions were also influenced by the concept of "prestige profession" (lawyer, doctor, engineer etc.) that circulated among parents and children during our research period. This concept was exceptionally strong among cultural and political elite families; therefore, their children most frequently went for higher education. Meanwhile childhood in rural areas based on physical work, determined the urge to escape these difficult conditions. Consequently, these pupils were considering non-manual occupations. However, their strong urge to help the family sometimes left them in an ambivalent position and their work choices were made in favour of the family. These contradictory practises led to the emergence of "vocational misguidance" when only unapt, ill-behaved or ideologically upstart pupils were guided to vocational training institutions.

Gauta 2018 m. lapkričio mėn.
Priimta 2019 m. sausio mėn.

Rūta Grišinaite – Lietuvos istorijos instituto XX amžiaus istorijos skyriaus doktorantė.
Rengiamos disertacijos tema – Vaiko socializacija vėlyvuosiu sovietmečiu (1964–1984): sąveikų tyrimas.
Adresas: Lietuvos istorijos institutas, Kražių g. 5, Vilnius, LT-01108
El. paštas: ruta.grisinaite@gmail.com

Lietuvos istorijos metraštis = The Year-Book of Lithuanian History = Jahrbuch für litauische Geschichte / Lietuvos istorijos institutas; redakcinė kolegija: Gintautas Sliesoriūnas (pirm.)... [et al]. – Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2019.

ISSN 0202-3342

2019 metai 1. – 2019. – 260 p. – Santr. angl. – Bibliogr. nuorodose ir str. gale. –

Metraštyje skelbiami reikšmingi 2019 metų pirmojo pusmečio Lietuvos istorikų darbai, istorijos šaltinių publikacijos, mokslo gyvenimas.

Mokslo žurnalas

Lietuvos istorijos institutas
LIETUVOS ISTORIJOS METRAŠTIS
2019 metai 1

Redaktorė *Ieva Puluikienė*
Maketuotoja *Žydronė Jakonytė*
Dailininkė *Audronė Uzielaitė*
Santraukas į anglų kalbą vertė *Ieva Vitėnienė*

2019 08 19. 17,58 leidyb. apsk. l. Tiražas 150 egz.

Išleido Lietuvos istorijos institutas
Kražių g. 5, Vilnius, LT-01108
Spausdino UAB „Baltijos kopija“
Kareivių g. 13B, Vilnius